

Bir devrimci olarak Marx

Sungur Savran

Marx'ın doğumunun 200. yıldönümünde hakkında çok yazıldı, çizildi. Birçok aydın bazen beklenmedik mecralarda Marx'a övgüler düzdü. Bunu bütünüyle hayırlı kabul etmemek gerek. Onlarca yıldır, özellikle Berlin Duvarı'nın çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, Marksizme verip veriştiren, onda olmadık hatalar ve eksikler bulanlar bile Marx'a 200. yıldönümünde temenna ediyorlarsa, bunda bir bit yeniği aramak daha yerinde olur. Aşağıda belirteceğimiz gibi, bu aydınların Marx'ı, sivrilikleri törpülenmiş bir Marx'tır. Bunlar Marx'ı, sosyalist harekette prestijlerini bütünden bütüne yitirmemek için bir türlü bırakmak istemezler. Marx'ı, izleyicisi olan devrimci önderlerden, en başta Lenin'den ayırırlar. Marx, kapitalist toplumda insan ilişkilerinin çok sağlam bir eleştirmenidir. Yabancılaşma, meta fetişizmi, ideoloji, eşitsiz gelişme, bunlar Marx'ın *Kapital*'in fazlasıyla “yasa” kokan kategorilerinden farklıdır.¹ 1844 *Elyazmaları*'ndan *Grundrisse*'ye, *Kapital*'den daha esnek, yoruma açık, sorunlara farklı açılardan bakan bir Marx bulmak mümkündür. *Grundrisse*, *Kapital*'den farklı olarak daha açık uçludur, hakikatın birden fazla olabileceğini düşündürür

---

1 Elbette “yabancılaşma” ya da “meta fetişizmi” ya da diğerleri aslında *Kapital*'in yasalarıyla bütünleşmiş kategorilerdir. Bölen biz değiliz, günümüzde burjuvalaşmalarını bu çarpıtılmış Marx imgesinin arkasına saklamaya çalışırlar.

bize vb. vb.

Böylece, Marx'ın, burjuvazinin canını acıtan yanları bütünüyle bir kenara bırakılarak salonlarda, barlarda, rakı masalarında aydınlar arasında eleştirel bir kartvizit elde etmek için kullanılması hâlâ mümkün kılınır. Ya da Marx bir kültür ya da edebiyat ya da sinema eleştirisi faaliyetine solcu, hatta neden olmasın “devrimci” bir sos olarak katılacak malzeme sağlar. Her şeye evet, ama lütfen “proletaryanın kapitalizmin mezar kazıcısı olduğu” türünden kaba iddialarda bulunmayalım. Proletarya kendisi kaba saba insanlardan oluşan, en gerici ideolojilere tutsak, dünyanın daha iyi temellerde kurulabilmesi bakımından herhangi bir kapasiteye sahip olmayan bir toplumsal gruptur.

Bu tür bir yaklaşım Marx'ın düşüncesine toptan aykırıymış, bunun bir önemi yoktur. Aslında, Marx'ın itibarının inişli çıkışlı tarihinde² bu tür şeyler sık sık başına gelmiştir. Daha genel olarak, Marx aydınlar tarafından kendileri gibi basitçe bir aydın olarak algılanmıştır. Sanki Cambridge ya da Oxford'da, Harvard ya da Yale'de, haydi biraz daha ona uygun yerler bulalım, 1968'in devrimci mekânları Sorbonne'da ya da Berlin Özgür Üniversitesi'nde ders veren bir sakallı profesör, bir akademisyen. Kapitalist toplumun en başarılı analistlerinden biri olarak algılanır bu bakış açısına göre. Yabancılaşma gibi hülyalı kavramların ötesine geçerek burada Marx'ın teorik avadanlığı. *Kapital*, kapitalizmin sapaşağlam bir iktisadi analizini vermektedir. Evet, Marx'ın sosyalizm konusundaki düşünceleri yanlış çıkmıştır, ama bu, kapitalizm analizinin hâlâ geçerli olduğunu ortadan kaldırmaz. Burada Marx'ın akademik bilimin cenderesi içine sokulmasının en belirgin örneğini görürüz. Marx sosyalizm, komünizm, sınıfsız toplum konusunda yanıldıysa, o zaman kapitalizm teorisi de yanlıştır. Çünkü Marx'ın kapitalizm teorisinin esas anlamı, özü, ulaştığı temel sonuç, kapitalizmin bizi kendi gerçekliğinin dinamiği çerçevesinde sosyalizmin, komünizmin, sınıfsız toplumun eşiğine getireceği/getirdiği fikridir.³ Aynı şey, o kaba saba proletarya hakkında söylenenler için de geçerlidir: Şayet evrensel sınıf olarak proletarya komünizmin aktörü rolünü oynayamayacaksa, Marksizm iflas etmiş bir teoridir.

Bütün bu tartışmalarda her şey vardır, bir tek şey yoktur: bir devrimci olarak Marx. En bilgili Marksologlara bakın⁴, Marx'ın devrimci faaliyetine şöyle bir değinin geçerler, ne strateji ve taktik anlayışını, ne örgütlenme ilkelerini, ne de kendi çağının öteki işçi sınıfı akımlarına karşı verdiği siyasi mücadeleyi doğru

2 Biz 21. yüzyıl başındaki durumu konuşuyoruz. 20. yüzyıl başıyla ilgili olarak bkz. V.İ. Lenin, “Karl Marx'ın Doktrininin Tarihsel Yazgısı”, *Seçme Yazılar: Devrim, Demokrasi, Sosyalizm*, çev. Sungur Savran, İstanbul: Yordam Kitap, İkinci Baskı, 2014.

3 Bunu başka bir yazımızda ayrıntısıyla işledik. Bkz. Sungur Savran, “*Das Kapital*: Komünizmin Kitabı”, *Devrimci Marksizm*, sayı 32-33, Sonbahar-Kış 2017.

4 Marksologlarla bu yüzden verilen kavganın en iyi örneklerinden biri şu kitaptır: August Nimtz, *Demokrasi Savaşçıları Olarak Marx ve Engels*, çev. Can Saday, İstanbul: Yordam Kitap, 2012. Aşağıda bu önemli kitaba sık sık atıfta bulunacağız.

dürüst, derinlemesine ve bütün nüanslarıyla anlatırlar. Muhtemeldir ki aralarında Marx'ın onsuz düşünülemez yoldaşı ve düşünce arkadaşı Engels'in 1848-49 Alman devriminde, silah elde savaştığını bilmeyenler (ya da işlerine öyle geldiği için unutanlar) çok sayıdadır. Marx'ın Alman devriminde proletaryanın çizgisinin en parlak önderi olduğunu iyice içselleştirenler bile, daha sonra köşesine çekilerek bir teorisyen ruh durumuna girdiğini, *Kapital*'i yazmaktan başka bir iş yapmadığını düşünürler.

Marx'ın hayat faaliyetine bu yaklaşımla tutarlı bir tavır, Marx'ın çalışmaları, yazıları ve kitapları üzerinde konuşulurken de ortaya çıkar. Marx'ın yapıtları sayılırken hangileri öne çıkartılır? Hızla gözden geçirecek olursak, elbette ilk sırada *Kapital* ve onun erken versiyonları olarak *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* ile *Grundrisse* yer alır. Bunun ardından Marx'ın Hegelcilikten kopuşunun basamakları olan felsefi çalışmaları (bazıları Engels ile birlikte kaleme alınmış) olan *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisine Giriş*, *Alman İdeolojisi*, biraz daha felsefi metinlere düşkün olanlar için *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*, "Feuerbach Üzerine Tezler". Ve elbette görüşlerinin bütünsel bir sergilemesi ve siyasi meydan okuması olarak *Komünist Manifesto*. Bu sonuncusuyla birlikte ekonomi ve felsefe alanlarından siyasete geçmiş oluyoruz. Marx'ın siyasi çalışmaları denince ne gelir akla? Elbette Fransız üçlemesi diye de bilinen, 19. yüzyıl ortası Fransa'sında sınıflar arası ilişki ve mücadeleleri kendi materyalist yöntemiyle açıklamak üzere kaleme aldığı *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* ve *Fransa'da İç Savaş*.⁵

Bu yapıtların hepsi olağanüstü derecede önemlidir. İnsanlığın düşünsel hayatında bir büyük devrimin farklı merhaleleridir bunlar. Ama bunları ne bir iktisatçı, ne bir feylesof, ne de bir gazeteci kaleme almıştır. Bunları bir **devrimci** kaleme almıştır. Peki, bu devrimcinin o devrim faaliyetini yürütürken kaleme aldığı hiçbir yorum, eleştiri, parti programı, tüzük, genelge, karar taslağı, yoldaşlarına mektup vb. yok mudur? Marx'ın *Komünist Manifesto* dışında doğrudan siyasi doğrultu gösteren hiç mi önemli metni yoktur? Bonapartizmin nüansları üzerine sayısız incelikli tartışma yapan, sınıf fraksiyonlarını sık teorilerle birbirinden ayırtıran aydınların, iş bu doğrudan pratiğin kirini taşıyan metinlere gelince, öğrenebileceği hiç mi bir şey yoktur?

Burada bir karşılaştırma yerinde olur. Lenin'in iyi tanınan yapıtlarına bakın. İlk sırada hangileri gelir? *Ne Yapmalı?*, yepyeni teorik önermeleri de olmakla birlikte esas olarak "devrimci parti nasıl olmalıdır?" sorusuna cevap veren bir

5 Küçük bir örnek. Hil Yayın, 2004'te Marx ile Engels'in yapıtlarını üç küçük cilt olarak ekonomi, felsefe, siyaset alanlarına ayırarak yayınlamıştı. Siyasi Yazılar cildi, Manifesto, Fransız üçlemesi ve Gotha Programı'nın eleştirisinden ibaretti. Yanlış anlaşılmasın, kötü bir iş yaptılar diye eleştirmiyoruz. Temiz bir yayın yapmışlar. Sadece siyasi çalışmaların arasına, doğrudan teorik değeri olmayan hiçbir çalışma girememiş olduğu için semptomatik diye örnek veriyoruz. Bkz. K.Marx/F.Engels, *Siyasi Yazılar*, İstanbul: Hil Yayın, 2004.

çalışmadır. *İki Taktik*, adı üzerinde, doğrudan doğruya Rus devrimci hareketinin izlemesi gereken strateji ve taktik sorunları üzerinedir. Ulusların kendi kaderini tayin hakkı üzerine yazılmış yüzlerce sayfa, ulus ve enternasyonalizm meselelerine nasıl yaklaşılması gerektiğini ortaya koyan çalışmalardır. *Savaş ve Sosyalizm*, doğrudan doğruya savaşa ilişkin bir tavır alma denemesidir. “*Sol Komünizm*”: *Bir Çocukluk Hastalığı*, komünist partilerin taktik ve örgütsel doğrultusu üzerinedir. Aslında Lenin çok önemli bir teorisyendir: bunu anlamak için *Emperyalizm, Devlet ve Devrim, Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi* gibi kitaplarına ve Hegel’in diyalektiği üzerine notlarına (*Felsefe Defterleri*’ne) bakmak yeterlidir. Ama Lenin’i kimse bunlardan ibaret görmez. Doğrudan pratiğe ışık tutan politik ve örgütsel yazıları olmadıkça Lenin, kimsenin gözünde Lenin değildir.

Oysa Marx’ın strateji, taktik, örgüt, program, öteki siyasi akımlarla mücadele konularında yazdıkları neredeyse hiç bilinmez. *Komünist Manifesto* ve “Gotha Programının Eleştirisi” bunun istisnalarıdır. Ama mesela Alman devriminde *Komünist Manifesto*’nun stratejik yaklaşımını güncelleyen ve somutlaştıran “Komünist Partinin Almanya’daki Talepleri” metni neredeyse duyulmamıştır. Alman devriminin ve daha genel olarak 1848 devriminin doğrudan stratejik sonuçlarını çıkarttığı çalışmaları, mesela “Burjuvazi ve Karşı Devrim”, devrim sırasında devrimin organı olarak kullanılan *Neue Rheinische Zeitung* gazetesindeki diğer yazıları ve Komünist Birlik Merkez Komitesi adına çıkartılmış olan “1850 Genelgesi” hemen hemen hiç okunmaz. Oysa bunlar daha sonra Lenin’in ve özellikle sonuncusu Trotskiy’in Rus devrimine stratejik yaklaşımlarının belirlenmesinde asli bir rol oynamış, çok önemli metinlerdir. Birinci Enternasyonal’in sayısız programatik metni, tüzüğü, kongre kararları kimsenin ilgisini çekmemiştir. Enternasyonal’in kuruluşu sırasında Marx’ın kaleme aldığı “Kuruluş Hitabı” ve Geçici Tüzük, sosyalist hareketin daha sonraki gelişmeleri açısından hayati önemdedir. Komüne giden yolu açan Prusya-Fransa savaşının değişik aşamalarını somut diyalektiği içinde ele alarak Marksist savaş politikasına sağlam temeller hazırlayan Enternasyonal Genel Konseyi’nin Marx tarafından kaleme alınmış iki “Hitap” metnini, çoğu mürekkep yalamış Marksist bile duymamış olabilir. Paris Komünü deneyiminden sonra toplanmış olan 1871 Londra Konferansı ve 1872 Lahey Kongresi kararları Marksist sosyalizmin gelişme tarihinde kilometre taşlarıdır. *Gotha Programının Eleştirisi*, kapitalizmden sosyalizme giden yolda geçilecek merhaleleri ele almak bakımından teorik bir metin olarak şöhret kazanmıştır, ama Fransa’da İşçi Partisi’nin programının (“Le Havre programı”) dibacesi Marx’ın kendisinin bir ulusal partinin programını nasıl kavradığını göstermek bakımından çok büyük önem taşıdığı halde bütünüyle ihmal edilmiştir. Marx’ın 19. yüzyıl Avrupası’nın ezilen ulusları İrlanda, Polonya, Macaristan gibi ülkeleri ve kurtuluş mücadelelerini savunmak amacıyla açtığı kampanyaların belgeleri ya da yazdığı yazılar bir kenarda incelenmeyi beklemektedir.

Bu yazıların ve daha sayısız karar, genelge, mektup, yazının yazılmış olma-

sı doğal olarak çok ciddi bir örgütsel çalışmaya da işaret eder. Marx, bazılarının sandığının ve/veya kendilerinin pratikten uzaklaşmasını gerekçelendirmek amacıyla bilinçli olarak savunduğunun aksine, hayatının pek kısa bir döneminde **örgütsel anlamda** politik çalışmadan bütünüyle uzak durmuştur. Aşağıda göreceğimiz gibi, hayatının çok büyük bölümünü çeşitli devrimci örgütlerin inşasına adanmış, 1848-49 döneminde ise doğrudan doğruya devrimin zaferinin sağlanması yolunda mücadele etmiştir.

Öyleyse, Marx salt bir düşünür olarak tanıtılırsa bu **bütünüyle yanlış** olur. Elbette tarihin gördüğü en büyük düşünürlerden biridir. Ama aynı zamanda devrimcidir. Düşünce dünyasına yaptığı katkı, diyalektik bakışı açısından çelişkili bir bütün olarak ele aldığı teori-pratik birliğinin bir ifadesidir. Marx'ın teorisi doğrudan doğruya sınıfsız topluma ulaşma hedefine düşünsel bir temel sağlamak amacıyla yapılmış bir faaliyettir. Başka türlü söylenirse, devrimci faaliyeti biri teori, öteki pratik iki ayaktan oluşur. Zihnini, emeğini, dehasını, hayatını devrime adanmış biridir Marx.

Bazıları şöyle düşünebilir: Evet Marx hayatı boyunca pratik, örgütsel faaliyete de teorik faaliyeti kadar önem vermiş olabilir, ama teorik alanda insanlığa vazgeçilemeyecek kadar değerli bir miras bırakmıştır. Oysa pratik alandaki çalışmalarının aynı önemde sonuçlar ürettiği belki de doğru değildir. Pratik devrimci faaliyetinin geri planda kalması bundan olabilir. Bu akıl yürütme, doğru olsaydı, kuşkusuz mantıklı bir öncelikler dizisini haklı gösterirdi. Genç kuşakların Marx konusunda eğitilmesinde büyük ustanın teorik başarıları üzerinde odaklanması daha doğru olurdu. Oysa varsayım doğru değildir. Marx, sadece teorik alanda değil, pratik, örgütsel devrimci faaliyet açısından da kendinden sonraki kuşaklara son derecede önemli, değerli, vazgeçilmez bir miras bırakmıştır. Başka şekilde söyleyelim: Marx (Engels ile birlikte) kendilerinden sonra uluslararası proletaryanın mücadele mecrasını oluşturan (o zamanki adıyla) sosyal demokrat harekete ve Ekim devriminin ateşinden doğacak olan komünist harekete, üzerinde politika yapacağı zemini, proletaryanın devrimci stratejisinin en önemli unsurlarını, proletarya partisinin en önemli ilkelerini sağlamış, miras bırakmıştır. Marx pratik devrimci faaliyetin içine girmemiş olsaydı, işçi sınıfı hareketi çok daha geç ve güç gelişirdi, birçok devrim (aynen Paris Komünü gibi) örgütsüzlükten dolayı ağır sonuçları olacak yenilgiler yaşardı.

Aşağıda önce Marx'ın devrimci faaliyetinin evrelerini ana hatlarıyla özetleyeceğiz. Ardından bu faaliyetin sosyalist harekete katkılarını ve bıraktığı mirası inceleyeceğiz. Bunu yaparken teorik katkılar üzerinde durmayacak, esas olarak örgütsel ve stratejik boyutlar üzerinde yoğunlaşacağız. Bunun nedeni, yukarıdan beri anlatılan tablonun da gösterdiği gibi, Marx'ın teorik katkılarının çok daha yaygın olarak ele alınmış olması ve çok daha iyi bilinmesi, buna karşılık siyasi ve örgütsel alanlardaki mirasının ender olarak ciddi ve bütünsel biçimde inceleme konusu yapılmasıdır.

Bu yazının amacı, Marx'ın kısa bir istisnai dönem dışında bütün hayatı boyunca yürüttüğü örgütsel faaliyet aracılığıyla, başka sosyalist akımlarla mücadele, devrimci strateji, örgütsel inşaa gibi doğrudan doğruya pratik politika alanında odaklaşan konularda kendisinden sonraki kuşaklara bıraktığı miras hakkında bir ilk fikir vermek, Marx'ın salt bir düşünür olmadığını, en önemli hayat faaliyetinin devrimci faaliyet olduğunu göstermektir.

Marx'ın devrimci faaliyetinin farklı evreleri

Marx'ın devrimci faaliyetinin kendinden sonraki devrimci harekete bıraktığı mirası kavramaya girişmeden önce, okurun bu devrimci faaliyetin ana evreleri konusundaki bilgilerini tazelemesi, bu evreler arasındaki farkları kafasında canlandırması, ortaya çıkan sonuçların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan, işe Marx'ın faaliyetinin bir genel özetiyle başlamak yararlı olacaktır. Bu aynı zamanda bize Marx'ın, bir istisnai dönem dışında, daimi olarak pratik devrimci politikanın içinde olduğunu, bu faaliyetin önemli bir bölümünün de örgüt inşasıyla geçtiğini de görme fırsatı verecektir.

Bu konuya girerken altını çizerek belirtmeliyiz. Teorik faaliyetlerinde olduğu gibi pratik devrimci faaliyetlerinde de Marx demek aynı zamanda Engels demektir. Marx ile Engels, Paris'te 10 gün boyunca kapanıp karşılıklı düşünce alışverişinde buldukları Ağustos-Eylül 1844'ten itibaren hayatlarının her aşamasında, farklı ülkelerde veya aynı ülkede farklı kentlerde ikamet ediyor olsalar da hep yakın bir işbirliği içinde olmuşlardır. Engels'in Manchester'de babasının işinde çalışmaya son verdiği 1870'ten itibaren ise her ikisi de Londra'da bulunduğu için hemen hemen her gün bir araya gelerek çalışmalarını ortaklaştırmışlardır. Bazen Marx'ın zannedilen çalışmaların altından Engels çıkmıştır, bazen Engels'in çalışmalarının neredeyse bütünüyle Marx'ın okuma notları üzerine inşa edilmiş olduğu anlaşılmıştır. Yukarıda olduğu gibi aşağıda da Engels'ten sadece zaman zaman söz etmemiz, aslında Marx'ın bütün öteki faaliyetlerinde de Engels'in çok önemli bir rol oynadığı gerçeğinin gözden kaçmasına yol açmamalıdır.

Şimdi Marx'ın siyasi-örgütsel faaliyetinin çeşitli evrelerini kısaca özetleyebiliriz:

1) **Komünist Birlik'in kuruluşu (1845-1848):** Hem Marx, hem Engels düşünce serüvenlerine 1840'lı yılların ilk yarısında "genç Hegelciler" diye bilinen ve bütün faaliyetini düşünsel alanda sürdüren bir çevrede başladılar. Ama 1842-43'ten, Marx'ın Almanya'nın Köln kentinde *Rheinische Zeitung* adlı radikal demokrat gazetesinin editörlüğünü üstlenmesinden itibaren adım adım Hegel'in idealist felsefesinden, var olan Prusya devlet yapısını yücelten yaklaşımından ve genç Hegelcilerin kendini beğenmiş, kibirli, "eleştirel eleştiri" adı altında dünyayı düşüncelerin eleştirisiyle düzeltmeye inanan tutumundan koparak yüzlerini işçi hareketine döndüler. Başlangıçta (1845) kurdukları Komünist Haberleşme

Komiteleri aracılığıyla yürüttüler çalışmalarını. Daha sonra, Alman sürgünler tarafından yönetiliyor olsa da uluslararası bir karakter taşıyan Adiller Birliği ile temas içinde yürüdüler, onu komünist bir örgüte dönüştürdüler. Marx ile Engels'in çabalarıyla adını değiştirerek Komünist Birlik adını alan örgütün 1847'de toplanan iki kongresinden Engels ikisine de, Marx ise birine katıldı. Birlik'in kendilerine görev vermesi üzerine, Marx ile Engels birlikte bir bildirge hazırladılar. 1848 Şubat başında yayınlanan *Komünist Partisi Manifestosu*, bütün tarihi boyunca komünist hareketin dışına çıkmayacağı, çıkamayacağı programatik metni oluşturuyordu. Böylece, Marx'ın siyasi-örgütsel hayatının ilk evresi, devrimci bir proleter partisinin inşasıyla ve bir programa kavuşturulmasıyla taçlanıyordu.

2) **Alman devrimine önderlik (1848-1852)**: Daha sonra aldığı adla *Komünist Manifesto* Şubat ayında yayınlandı, aynı ay içinde Fransa'da devrim patlak verdi. Bunu izleyen dört ay boyunca Avrupa'nın dört bir köşesinde onlarca ayaklanma yaşanacaktı. 1848, kıta çapında bir devrim olarak gerçekleşiyordu. Şubat 1848 devriminin hemen ardından Mart 1848'de Almanya'da devrim patlak verdi. Marx ile Engels'in hayatına belki de bütünüyle damga vurmuş olacağı söylenebilecek Alman devrimi işte bu koşullarda doğdu. Marx ile Engels hızla Almanya'ya geçtiler, en sanayileşmiş bölge olan Renanya'ya yerleşerek devrimin en radikal kanadını oluşturacak olan *Neue Rheinische Zeitung* gazetesini çıkarmaya başladılar. Marx gazeteyi demir yumrukla yöneten yayın sorumlusu idi. Alman devrimi 1849 Haziran ayına kadar sürecek, ama burjuvazinin eski rejimle uzlaşması yüzünden yenilgiye uğrayacaktır. Devrim bitmeden önce Engels Almanya'nın güneyinde bir dizi muharebede silah elde çarpışacaktır. Devrimin yenilgisinin ardından Marx önce Paris'e, sonra da Londra'ya yerleşir. 1852'ye kadar süren artçı mücadelesinden sonra ikili, 1848 devrimlerinin yenilgisi sonrası durgunluk döneminde bütün Avrupa'yı kaplayan umutsuzluk atmosferinde Komünist Birlik'in kaçınılmaz olarak kendi kendini yiyip bitiren tartışmalara dalacağı öngörüsüyle dar anlamda örgütsel politikadan kopar. Marx, *Kapital*'i hazırlamak üzere ekonomi politik çalışmalarına ağırlık vermeye başlar. Hayatında örgütsel politikadan en uzak durduğu dönem, işte 1852 ile 1859 arasındaki bu dönem olmuştur.

3) **İşçi hareketinin komünist sözcüsü (1859-1864)**: Doğrudur, Marx 1852'den itibaren faaliyetini esas olarak daha sonra *Kapital* haline gelecek çalışmalarına ayırmıştır, ama bu dönemde bile komünist ve işçi hareketi içindeki ilişkilerini sürdürmüştür. 1852 ila 1856 arasında (bazı demokratik organların dışında) İngiliz Çartist hareketinin organlarından *The People's Paper*'a (*Halkın Gazetesi*) yazılar yazmıştır. 50'li yılların sonuna doğru, 1857-58'de patlak veren ekonomik krizin yarattığı devrimci yükseliş beklentisi içinde yüzünü yeniden örgütsel politikaya dönen Marx, bu tarihten itibaren çok çeşitli meselelerde (İngiltere'de Çartist hareketin devrimleştirilmesi mücadelesi, Fransa'da Bonapartizm'e kar-

şı mücadele, Almanya’da işçi hareketinin gelişmesi, Polonya’da ve İrlanda’da ulusal ezilmeye karşı verilen mücadelelerle dayanışma, Rusya’da serfliğe karşı mücadeleye destek, Amerika’da İç Savaş (1861-65) vb. alanlarda) giderek işçi hareketinin komünist sözcüsü konumuna yükselir.

4) **Birinci Enternasyonal’in önderi (1864-1872):** İşte bu statüsüdür ki, Marx’a 1864’te, en başta Britanya ve Fransa sendikalarında faal işçi önderlerinin girişimiyle kurulan Birinci Enternasyonal’de (Uluslararası İşçi Birliği) hızla önder konumuna yükselme olanağını tanımıştır. Marx, kuruluşundan itibaren Enternasyonal’in hemen hemen bütün program ve tüzük metinlerini kaleme alan, bütün önemli kararlarını yazan, aynı zamanda örgütün siyasi ve örgütsel alanlarda yönelişini belirleyen önderi olmuştur. Marx hem Genel Konsey’in, hem de onun yürütmesi konumunda olan Daimi Komite’nin üyesiydi. Haftanın en az iki-üç günü toplantılarla, gününün önemli bölümü örgütün kararlarını yazmakla, bunun için araştırmalar yapmakla ve çeşitli seksiyonlarla mektuplaşmakla geçiyordu. Marx bunlarla yetinmiyor, Genel Konsey üyelerinin Enternasyonal’in görüşlerinin propagandasını yapmak üzere işçi toplantılarına katılması uygulamasını getiriyor ve kendisi de sık sık böyle toplantılarda bulunuyordu.

Birinci Enternasyonal, çok çeşitli siyasi bakış açılarına sahip bir dizi örgütün bir araya gelmesiyle oluşmuş bir bütündü. İçinde ufku sendikacılıkla sınırlı Britanyalı sendikacılar, sadece burjuva devletine değil her türlü devlete ve siyasi faaliyetin kendisine karşı duran anarşistler, ütöpik sosyalistler, devletin kısmi reformuyla yetinerek burjuva toplumunun içinde kurtuluş hayalleri yayan “mutualiste”ler (Proudhon’cular), burjuva demokratik bir yönelişe sahip İtalyan Mazzini taraftarları, Alman Junker devletinin yöneticisi Bismarck ile flört halindeki Lassalleciler ve başka bir sürü değişik siyasi eğilim barındırıyordu. Marx’ın Birinci Enternasyonal’deki büyük başarısı Avrupa ve Kuzey Amerika’daki işçi hareketine adım adım Marksist programı ve stratejiyi kabul ettirmiş olmasıdır. Bu kolay olmamış, çok ince taktiklerin uygulanmasını gerektirmiştir. Üstelik bu çabaya karşı anarşistlerin direnişi, Enternasyonal’in nihayetinde 1876’da feshedilmesiyle sonuçlanmıştır. Ama bu fesihten sadece 13 yıl sonra, 1889’da İkinci Enternasyonal kurulduğunda Marksizm artık işçi hareketinde o kadar yaygın bir kabul görmekteydi ki, hemen hemen bütün partiler, kimi için bu sadece başka görüşleri gizleyen bir cila da olsa, resmen Marksist doğrultuyu benimsiyordu.

5) **Ulusal çapta devrimci işçi partilerinin kurulmasının önderi (1875-1883):** Birinci Enternasyonal, feshinden birkaç yıl önce (1872) merkezini Amerika Birleşik Devletleri’ne taşımıştı. Bu tarihten itibaren Marx (ve Engels), her ne kadar Enternasyonal’in Amerika’daki liderlerinin sürekli olarak danıştıkları tarihi önderler olarak çalışmaya devam etseler de, bu faaliyet eskisi gibi zamanlarının çok büyük bir bölümünü almıyordu. Enternasyonal’in gerilemesine

paralel olarak, Avrupa'nın ana ülkelerinde işçi hareketi ulusal düzeyde devrimci işçi partileri (o dönemde kullanılan terimle sosyal demokrat partiler) inşa etmeye girişmişti. Marx, önce Almanya'da kendi taraftarlarıyla Ferdinand Lassalle'in izleyicilerinin 1875'te birleşmesiyle kurulan partiyi yakından izleyerek ve sürekli eleştirerek, daha sonra Avrupa'nın en güçlü işçi hareketinin merkezi olacak Alman sosyal demokrasinin kuruluşuna katkıda bulundu. Bunu Avusturya ve Fransa'da, Britanya'da ve İtalya'da sosyalist işçi partilerinin kuruluşu izledi. Bunların her birinde Marx'ın şu ya da bu düzeyde katkısı olacaktı. Hayatının son yıllarında Avrupa işçi hareketinin adım adım kendi programatik ve stratejik görüşleri temelinde örgütlendiğini görmesi mümkün olmuştu. Ölümünden sadece altı yıl sonra, 1889'da kısa süre içinde dev bir kitlesel hareket haline gelecek olan İkinci Enternasyonal kurulmuştur. Bundan dört yıl sonra, 1893'te, Zürih'te toplanan Uluslararası Sosyalist İşçi Konferansı'nda 18 ülkenin delegelerinin önünde Engels şunu söyleyecektir: "Marx öldü; fakat hâlâ yaşıyor olsaydı, ne Avrupa'da ne de Amerika'da bir ömür boyu yarattığı esere onun kadar haklı bir gururla bakabilecek biri daha olmayacaktı."⁶ Eklemeye gerek var mı? Gurur aynı zamanda Engels'in kendisine de aitti.

Görüldüğü gibi, Marx'ın hayatının çok büyük bölümü devrimci faaliyet içinde, hem uluslararası çapta, hem de tekil ülkelerde işçi partilerinin örgütlenmesi için mücadele etmekle geçmiştir. Gerçekte, genç yaşından itibaren (yaklaşık 25 yaşından sonra) bütün hayatı boyunca, doğrudan örgütlenme faaliyetinin içinde bulunmadığı dönem sadece altı-yedi yıl sürer (1850'li yıllar). Bu yıllarda da işçi sınıfının önderleriyle, eski Komünist Birlik'ten yoldaşı olan kadrolarla, yeni yeni devrime gelmekte olan gençlerle daimi bir temas içinde, onlara destek olarak, Çartistlerin gazetelerine yazmaktan Polonyalılara yardıma ve Wilhelm Liebknecht gibi yeni kuşak Alman devrimcilerini eğitmeye kadar, hiçbir biçimde teorik denemeyecek faaliyetler içinde bulunmuştur.

Marx'ın bir gençlik hülyası olarak Alman devrimine katıldıktan sonra kendini salt teorik çalışmaya verdiği yolundaki bütünüyle yanlış izlenime sahip olanlar, özellikle 1860'lı yılların ortalarına dikkat etmelidir. Bilindiği gibi, Marx *Kapital*'in birinci cildini (kendi hayatı boyunca yayınlanmış tek cilttir) 1867 yılında yayımlar. Aşırı titizliği dolayısıyla, kitabı, metne tekrar tekrar dönerek yayına hazırlamıştır. İşte bu yayına hazırlama faaliyeti tam da 1864'ten itibaren Enternasyonal'in işlerine boylu boyunca girdiği, onun bütün önemli metinlerini yazdığı, hem yönetiminde, hem de yürütmesinde bulunduğu, haftada birkaç kez akşamları bu kurulların toplantılarına katıldığı döneme rastlar. Tarihin en büyük düşünce yapıtlarından biri, ne üniversitenin fildişi kulesine, ne de bir kır evine çekilerek yazılmıştır. Bütün insanlık tarihinin sırrını ortaya koyan bu adam, başarıya biçimini uluslararası işçi sınıfının günlük mücadelesinin en basit, en

⁶ Nimtz, s. 401.

sıradan, en rutin işlerini yaparken, kendini tekrarlayan örgütsel görevleri yerine getirirken vermiştir. *Kapital*, bu yüzden mücadelenin içinden doğmuş bir devrim kitabıdır. Marx da bir devrimci.

Marx'ın politik mücadelesinin mirası

1864'te (28 Eylül'de) Uluslararası İşçi Birliği (ünlü Birinci Enternasyonal) Londra'da kuruldu. Marx bu örgütün kalbiydi, ruhuydu, ilk Hitabının ve bir dizi kararının, bildirisinin ve manifestosunun yazarıydı. Farklı ülkelerin işçi hareketini birleştirme, proleter olmayan, Marksizm öncesi sosyalizmin (Mazzini, Proudhon, Bakunin, Britanya'da liberal sendikacılık, Almanya'da Lassalleci sağa doğru yalpalamalar vb.) çeşitli biçimlerini ortak faaliyete yönlendirme ve bütün bu sekt ve ekollerin teorileriyle savaşıma yoluyla Marx farklı ülkelerin işçi sınıfının mücadelesi için bir örnek bir taktiği biçimlendirdi.

Lenin (1914)

Marx'ın Engels ile birlikte yürüttüğü siyasi ve örgütsel pratikten daha sonraki kuşaklara kalan, Leninizm yoluyla da günümüze kadar aktarılan mirasın tek bir yazının sınırları içinde ele alınması neredeyse olanaksız. Bu miras o kadar zengindir. Nasıl ki Marx'ın teorik alandaki atılımı tek bir dergi makalesinin sınırları içine özet olarak bile sığdırılamayacak kadar büyüktür, proletaryanın devrimci mücadelesine bıraktığı miras da burada bütünüyle ele alınamayacak kadar zengindir.

Bu yüzden biz burada Marx'ın devrimci strateji ve örgütlenmeye yaklaşımını ele alırken, birçok konuyu bilinçli olarak dışarıda bırakacağız. Her şeyden önce, en belirgin olarak Fransız üçlemesinde ele alınan ve siyaset alanının teorik kavranışına önemli katkısı olan analizleri ve kavramları (Bonapartizm, proletarya diktatörlüğü, sınıf fraksiyonları arasındaki ilişkiler vb.) bunlar hem alanımızın dış çeperini oluşturduğu, hem de sık sık tartışıldıkları için bir kenara koyuyoruz. Ayrıca, Marx'ın ve Engels'in devrimleri analiz ederken geliştirdikleri ve muazzam bir sıçramaya karşılık veren bazı kavramlar (örneğin Alman devriminde ikili iktidar) üzerinde de durmayacağız. Programatik konuları, doğrudan devrimci pratiği etkiledikleri ölçünün ötesinde ele almayacağız: Burjuvazinin hâkimiyetinin devam ettiği durumlar için savunulan asgari programın unsurlarını da, proletaryanın iktidara geldiği andan itibaren uygulanacak tedbirleri de başka bir tartışmanın ayrıntılı konusu olarak düşünmek zorundayız. Kendi başına çok önemli bir konu olan savaş politikasına girmeyeceğiz. Nihayet, Marx'ın bütün devrimci hayatı boyunca gösterdiği taktik ustalığın ürünü olarak geliştirilmiş olan ince taktik adımları da incelemeyeceğiz. Bunlar her ne kadar devrimci faaliyet açısından büyük önem taşıyorsa da kendi başlarına inceleme konuları olarak ele alınmaları daha doğru olacaktır.

Bir bakıma bizim burada ele alacağımız konular Marksist sınıf politikasının en geniş anlamda temelleridir. Ama daha önce de söylediğimiz gibi, şayet kurucu

atalar, Marx ve Engels bunları sağlam biçimde yerleştirmeselerdi, hareket doğru yola çok daha sancılı ve çok daha geç girme sorunuyla karşı karşıya kalabilirdi.

Aşağıda Marx'ın stratejik-politik mirasını dört ana başlık altında inceleyeceğiz: politikanın vazgeçilmezliği; devrim ve proletarya diktatörlüğü; genel olarak devrimci strateji; geri ülkelerde devrim stratejisi. Burada örgütsel meseleye el atmayacağız. Bu, söz konusu alanda Marx'ın mirasının (bazı eksiklere rağmen) önemli olmadığı anlamına gelmiyor. Tersine. Tam da örgütsel alanda Marx'ın mirası, kimilerinin sandığından farklı olarak çok önemli olduğu için, Marx ile Lenin arasında bu alanda çok büyük ortaklık olduğu için, genellikle Lenin'e atfedilen birçok ilke veya uygulama ilk kez Marx tarafından geliştirildiği içindir ki, bu konuları kendi başına ele almak istiyoruz. Zaten ağır olan bir yazıda bu konuları da ele alarak bunların öneminin görülmesini zorlaştırmak istemiyoruz. Nihayet Marx'ın stratejisinin uluslararası boyutunu da ele almayacağız. Bunun en önemli nedeni, Burak Gürel'in bu sayıdaki yazısının bu konuyla ilgili olmasıdır. Okuyucuyu o yazıya göndererek bu çok önemli konudan da soyutluyoruz.

Konuya girmeden önemli bir noktaya işaret edelim. Bu konularda ve başka alanlarda Marx sosyalist politikanın temellerini iki aşamada atmıştır. Önce daha dar bir devrimciler örgütü olan Komünistler Birliği deneyimi sırasında (1845-52), ardından çok farklı akımları bir araya getiren Birinci Enternasyonal'de verdiği mücadele içinde (1864-1876). Komünist Birlik'te hem 1848 devrimi öncesinde hem de sonrasında bazı konularda bazı unsurlarla ciddi anlaşmazlıklar yaşanmış olsa da bunların şiddeti Enternasyonal deneyiminde ortaya çıkan farklılıklarla karşılaştırma kabul etmez. Ayrıca, Marx'ın Komünist Birlik deneyiminde yetişkin kadrolar tarafından benimsenen görüşleri, Enternasyonal döneminde kitleleşmiştir. İşte bu iki nedenle diyebiliriz ki, Marx'ın siyasi-örgütsel mirası esas olarak Birinci Enternasyonal içindeki büyük mücadeleler aracılığıyla geliştirilmiş ve yerleştirilmiştir. Bu yüzden aşağıda Marx'ın çeşitli alanlardaki görüşleri ele alındığında, örneklendirmeler hemen hemen hep Enternasyonal döneminden yapılacaktır.

Politikanın vazgeçilmezliği

Marx'ın işçi sınıfının kurtuluşu mücadelesine bıraktığı miras bizi bugün öylesine sarıp sarmalıyor, dünyaya bakışımızı öylesine biçimlendiriyor ki, 21. yüzyılın sosyalistlerinin 19. yüzyıl ortasında onun ne tür sorunlarla boğuşmak zorunda olduğunu tahayyül bile etmeleri olanaksız. Marx bir komünist olarak işçi sınıfı hareketine geldiğinde bu hareketin içinde ve çeperinde öyle akımlar vardı ki, işe neredeyse sıfırdan başlamak gerekiyordu.

Her şeyden önce, Marx'ın kendinden önceki akımlara karşı sosyalizmin öznesinin, taşıyıcısının, baş aktörünün işçi sınıfının kendisi olduğunu kabul ettirmesi gerekiyordu. İlk anda mesele sadece ütopyik sosyalizme karşı Marx ve Engels'in bilimsel temellerde bir sosyalizm kavrayışı geliştirmeleriyle sınırlı imiş gibi dü-

şünülebilir. Bu karşıtlığı en çıplak biçimde *Alman İdeolojisi*'nde yer alan şu satırlarda görmek mümkün: "Bizim için komünizm yerleştirilmesi gereken bir **durum**, gerçekliğin kendini uyarlaması gereken bir **ideal** değildir. Biz, hâlihazırda var olan durumu ortadan kaldıran **gerçek** harekete komünizm adını veriyoruz. Bu hareketin koşulları, şimdi var olan öncülün sonucu olarak ortaya çıkar."⁷

Elbette burada öncelikle yoksul ve yoksun işçi sınıfını içinde yaşadığı baktan kurtaracak birtakım hayırseverlerin, iyi niyetli aydınların kafalarındaki tasarımlara yaslanan ütöpik sosyalizme karşı, kapitalist üretim tarzının tarihi gelişmesiyle birlikte sınıf mücadelesinin komünizmi insanlığın gündemine yerleştirmesi vurgulanıyor. Öyleyse, komünizme gidişin esas gücü proletaryanın kendisidir, başka sınıflardan gelen aydınlar değil. Bu bile kendi başına muazzam bir bakış açısı değişimidir, çünkü proletarya, özellikle 19. yüzyılda eğitimsiz, sefil koşullarda yaşayan, örgütsüz bir kitle olarak ilk bakışta hiç de kendisini ve kendisiyle birlikte insanlığı kurtaracak, başka şekilde söylenirse, sınıfları toptan ortadan kaldırırken kendini de bir sınıf olmaktan çıkaracak bir güce benzemektedir. Bu yüzden, gerçek hareketin vurgulanması, aynı zamanda bir öznenin de vurgulanması anlamına geliyordu.

Enternasyonal'in kuruluşunda Marx'ın kaleme aldığı Geçici Tüzüğün girizgâhının daha ilk satırında yer alan ünlü cümle, "İşçi sınıfının kurtuluşu kendisi tarafından kazanılmalıdır"⁸ cümlesi, bazılarınca sınıf hareketinin içinde aydın düşmanlığı için kullanılmıştır. Oysa anlamı tam tamına 19. yüzyılın ortasında, sosyalizmin öznesinin işçi sınıfının kendisi olduğunu altını çizerek belirtmekti.

Ne var ki, Marx'ın işçi sınıfını tarihin baş öznesi statüsüne yükseltmesiyle birlikte bu yeni komünizm sadece ütöpik sosyalizm ile değil, başka kurtuluş hareketleriyle de karşı karşıya gelecektir. Bu öznenin hâlihazırda var olan durumu ortadan **nasıl** kaldıracığı sorusu, Marx'ı diğer bütün sosyalistlerden ayırıyordu. Marx'ın yaptığı gibi, var olan devletin burjuvazinin (ve onun müttefiki öteki hâkim sınıfların, örneğin büyük toprak sahiplerinin) toplumsal hâkimiyetini koruduğu bir kez saptandığında, bu devlet iktidarının yerine başka bir iktidarın, işçi sınıfının iktidarının kurulması her türlü kurtuluşun ön koşulu haline geliyordu. Böyle olunca da öteki akımlarla çatışma kaçınılmaz oluyordu. Bu, Komünist Birlik döneminde devrimci bir örgütte çalışırken ortaya çıkmayan bir sorundu, ama Birinci Enternasyonal döneminde Marx'ın çevresindeki bütün akımlar bu konuda onun bakış açısından ayrılıyordu.

Bir kere özellikle Britanya'da gittikçe ciddi bir güç haline gelmekte olan sendikaların yöneticileri, günlük mücadelelerinde büyük ölçüde burjuva partileriyle

7 Karl Marx/Friedrich Engels, *The German Ideology, Collected Works*, cilt 5, Londra: Lawrence & Wishart, 1976, s. 49 (Vurgu aslında).

8 "General Rules—October 1864", <https://www.marxists.org/history/international/iwma/documents/1864/rules.htm>.

kulis ilişkilerine yaslanmayı seçiyorlardı. Onlar açısından politika burjuvaziyle pazarlık demektir, mücadele esas olarak ekonomiktir. Enternasyonal'in sendikacıların burjuva politikasında yükselme yolunda bir sıçrama tahtası olarak kullanılması konusunda Marx bu yüzden son derecede duyarlıydı.

Ama sorun klasik sendikacı tipiyle bitmiyordu. Çok daha sosyalist eğilimdeki akımlar da Marx'ın ileri sürdüğü işçi sınıfı iktidarı koşuluna, sendikacılarınkinden farklı nedenlerden de olsa, benzer bir tepki veriyordu. Fransa'da Proudhon'un etkisi altında oluşan "mutualiste" hareketten Almanya'da Ferdinand Lassalle'in işçi örgütlenmesine kadar birçok hareket kurtuluşu işçi kooperatiflerinde arıyor, bu kooperatiflerin ayakta kalmasını ise var olan sınıf devletinin finansal desteğine bağlıyordu. En önde gelen temsilcisi Rus Mikhail Bakunin olan anarşist akım ise toptan "anti-politik"ti. Devlet iktidarını yıkmak, yerine hiçbir devlet yapısı koymamaktı amaçları. Dolayısıyla, Marx'ın siyasi iktidar perspektifine yeni bir "otoriterlik" ya da "diktatörlük" yaratacağı gerekçesiyle karşı çıkıyorlardı. Anarşizm, özellikle Akdeniz kuşağındaki ülkelerde (Fransa, İtalya, İspanya, hatta Portekiz) güçlüydü. Bunun temelinde, bu ülkelerde kapitalizmin daha yeni yeni gelişmekte oluşu ve küçük köylülüğün önemli bir ağırlığa sahip oluşu vardı. Anarşizm, büyük ölçekli merkezi çözümler yerine küçük ölçekli üretim birimleri temelinde yerel kurtuluş perspektifi dolayısıyla küçük burjuvaziye çok daha çekici geliyordu. Fransa'daki etkisinin kültürel uzantısı olarak Fransızca konuşulan diğer ülkelerde (İsviçre ve Belçika) ciddi bir güce sahipti. Nihayet, Avrupa'nın çok çeşitli ülkelerinden göçen nüfusun işçi sınıfının belkemiğini oluşturduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde de sosyo-ekonomik yapıda küçük toprak sahipliği çok yaygın olduğu için anarşizm önemli bir güç haline gelebilmişti.

Kendi dışındaki akımların bu eğilimlerinden dolayı, Marx'ın ilk görevi, proletaryanın kurtuluşu için mücadelenin mutlaka bir siyasi iktidar mücadelesi olduğunu uluslararası işçi hareketine kabul ettirmektir. Bu, bugün bize inanılmaz gelebilir. Siyasi mücadelenin gerekliliği, aşikâr bir gerçek, eskilerin deyimiyle, bir bedahet olarak görünebilir bize. Oysa Marx için bu, büyük bir mücadele sonucunda kazanılmış bir mevzidir.

Bu yüzden ki Birinci Enternasyonal kurulurken kaleme aldığı ana dokümanlarda bu meseleyi çok hassas formülasyonlar çerçevesinde işlemiştir Marx. "Kuruluş Hitabı" olarak anılan metinde, o güne kadar verilmiş mücadelelerin önemini altını çizer: on saatlik işgünü için verilen mücadele de, işçi kooperatifleri hareketi de önemli kazanımlardır. Ama, diye devam eder Marx, "toprağın lordları ve sermayenin lordları" siyasi ayrıcalıklarını kullanarak ekonomik tekelilerini savunacaklardır. Bu temelde şu sonuca ulaşır: "Öyleyse, siyasi iktidarın fethi işçi sınıfı için en önemli görev haline gelmiştir."⁹ Burada, Owencu ütöpik

9 Karl Marx, "Inaugural Address of the Working Men's International Association", Karl Marx/Friedrich Engels, *Selected Works*, Cilt 2, Moskova: Progress Publishers, 4. Baskı, 1977, s. 17.

sosyalistlere, Proudhoncu “mutualiste”lere, hatta Lassalle taraftarlarına, “kendi eserlerinizi korumak istiyorsanız devlet iktidarını ele geçirmek zorundasınız” denmiş olmaktadır.

Siyasi iktidarın ele geçirilmesinin işçi sınıfının kurtuluşu için bir önkoşul olması, mantıksal olarak bir işçi sınıfı partisini de gerekli kılar. Zira modern çağda siyasi iktidar mücadelesi bütün sınıflar bakımından siyasi partiler aracılığıyla verilen bir mücadeledir. Ne var ki, Marx bu konuda daha da temkinli davranacaktır. Komünist Birlik’ten beri devrimci parti fikrini her şeyin merkezine koymuş olan Marx, bu konuyu Enternasyonal’in gündemine uzun süre getirmez. Ancak Paris Komünü’nün 1871 yılındaki yenilgisinden çıkartılan derslerin ışığında parti artık vazgeçilmez bir unsur olarak uluslararası işçi hareketinin önüne sürülür. Önce 1871 sonlarında toplanan Londra Konferansı’nda bir işçi sınıfı partisinden gerekliliği tescil edilir: “Mülk sahibi sınıfların bu kolektif iktidarına karşı işçi sınıfı ancak, kendini, mülk sahibi sınıflar tarafından kurulmuş olan bütün eski partilerden ayrı ve onlara karşı duracak bir siyasi parti olarak örgütleyebilirse bir sınıf olarak hareket edebilir.”¹⁰ Ertesi yıl toplanan Lahey Kongresi’nde ise şu cümle kabul edilir: “İşçi sınıfının bu şekilde kendisini bir siyasi parti olarak örgütlemesi, Sosyal Devrimin zaferini sağlamak ve onun nihai hedefi olan sınıfların ortadan kaldırılmasını güvence altına almak açısından vazgeçilmezdir.”¹¹

Bu, Enternasyonal’in varlığı son bulduktan sonra bile ulusal partilerin inşası açısından büyük bir kazanım olmuş, ayrıca İkinci Enternasyonal’in güçlü partiler üzerinde yükselmesini sağlamıştır. En önemlisi, hâkim sınıflar karşısında bağımsız bir işçi sınıfı partisi fikrini proletaryanın politikasının vazgeçilmez bir unsuru haline getirmiştir.

Devrim ve proletarya diktatörlüğü

Devrim Marx’ın tarihi kavrayışının ayrılmaz bir parçası idi. Tarihin geniş tablosunda birbirini izleyen ve birbirinden esas olarak üretim tarzındaki değişiklikler temelinde ayrışan büyük dönemler arasında yer alan geçiş, bir devrimler dizisi temelinde gerçekleşiyordu Marx’a göre. Maddeci tarih görüşünü en özlü ve berrak biçimde anlattığı metin olan *Ekonomi Politikin Eleşirisine Katkı*’nın Önsöz’ünde bu geçişi şöyle anlatır:

Gelişmenin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o ana kadar çerçevesi içinde hareket etmiş oldukları mevcut üretim ilişkileriyle ya da (aynı şeyin hukuki ifadesi olan) mülkiyet ilişkileriyle çatışma içine girer. Bu ilişkiler, üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olmaktan çıkar, onların önünde birer en-

10 “Documents of the First International: 1871-72”, Karl Marx, *The First International and After*, der. David Fernbach, Harmondsworth: Penguin, 1974, s. 269.

11 A.g.e., s. 270.

gel olarak yükselir. O zaman bir toplumsal devrim çağı açılır.¹²

Başka bir şekilde söylenirse, tarih devrimci sıçramalarla gelişir. Devrim sadece eski düzenin hâkim sınıfları iktidarlarını barışçı biçimde teslim etmeyeceği için gerekli değildir, aynı zamanda sosyo-ekonomik ortamla birlikte devrimi yapan insanların da değişmesini sağlar. *Alman İdeolojisi*'nde ifade edildiği gibi, "... bu devrim, sadece **hâkim** sınıf başka bir şekilde devrilemeyeceği için değil, aynı zamanda onu devirmekte olan sınıf yalnızca bir devrim içinde kendini geçmiş çağların pisliğinden kurtarıp toplumu yeniden kurmaya uygun bir konuma erişebileceği için de gereklidir."¹³

Teorik düzeyde ifadesini böyle bulan devrim odaklı yaklaşım, Marx'ın politik faaliyetinde her aşamada somut olarak devrimci tutumlarda cisimleşmiştir. 1848 Avrupa devrimi, özel olarak Alman devrimi, Marx ile Engels'in en önemli hayat okulu olmuştur. Lenin, onların bütün deneyiminde ve bakış açılarında 1848'in "merkezi" bir yer tuttuğunu vurgular.

Marx ve Engels'in kendilerinin faaliyetlerinde, 1848-49'da kitlesel devrimci mücadeleye katıldıkları dönem merkezi nokta olarak öne çıkar. Farklı ülkelerde işçi hareketinin ve demokrasinin gelecekteki örüntüsünün belirlenmesinde kalış noktası bu olacaktır. Farklı sınıfların temel doğasını ve eğilimlerini en çarpıcı ve arı biçimi altında belirlerken hep bu noktaya geri dönmüşlerdir.¹⁴

Daha çok Bolşeviklerin rakiplerine saldırı silahı olarak bilinen "parlamentar bunalım" kavramı, ilk kez ikilinin 1848 Alman devriminde burjuva kampının tutumunu nitelemek için oluşturdukları bir kavramdır. Engels'in ifadesiyle, Frankfurt Ulusal meclisi üyelerinin "onulmaz hastalığı" olan

...**parlamentar bunalım**, talihsiz kurbanlarında, tarihte ve gelecekte tüm dünyanın, kendilerinin de üyesi olma onurunu taşıdıkları belirli temsil organlarındaki oy çoğunluğu tarafından yönetilip belirlendiğine, ve meclis duvarları dışında olup biten savaşlar, devrimler... [vb.] bütün her şeyin, o anda yüce meclislerinin gündemini işgal eden önemli konu ne ise, bununla alakalı kıyas kabul etmez olaylarla karşılaştırıldığına bir hiç olduğuna cidden inanmak şeklinde kendini gösteren bir bozukluktur.¹⁵

Devrimin son sözü söylediğine dair bu inanç Marx ile Engels'in bütün siyasi

12 Karl Marx, *A Contribution to the Critique of Political Economy*, Londra: Lawrence & Wishart, 1971, s. 21.

13 *German Ideology*, a.g.y., s. 53.

14 V.I.Lenin, "Against Boycott", *Collected Works*, Cilt 17, Moskova: Progress Publishers, 1978, s. 37.

15 Aktaran: Nimtz, a.g.y., s. 163.

hayatına damgasını vurmuştur. Devrimin Marx'ın hayatının merkezinde yer aldığını, 1857-58 ekonomik krizi patlak verir vermez, bunu bir devrimler dalgasının izleyeceği inancıyla derhal yüzünü politikaya dönmesinden, geçici olarak da olsa tarihte ilk kez zafer kazanan proleter devrimi Paris Komünü karşısındaki tutumuna kadar her şey tartışmasızca ortaya koyar. Devrim ile parlamenter politika arasında, herhangi bir ikircikliliğe yer vermeyecek şekilde ilkinde üstünlük tanıyan bu yaklaşım, işçi hareketinin Marx'tan sonra gelen kuşaklarının devrimci kanadı açısından büyük bir kazanım olmuştur.

Ne var ki, Marx'ın devrimin yeni topluma geçişte gerekliliğine ilişkin fikri çok daha büyük bir derinlik içeriyordu. Devrimci proletarya var olan devlet aygıtını olduğu gibi devralmakla yetinemezdi. Bu aygıt, bir sınıfın başka sınıflar üzerindeki hâkimiyetini ebedileştirmek amacıyla her yeni dönemde daha da mükemmel hale getirilen bir bürokratik aygıttı. Proletarya kendi iktidarını kurarken eski devleti olduğu gibi alıp kullanamazdı. Bu devlet aygıtı parçalanmalı, yeni tipte bir devlet kurulmalıydı. Marx bu yeni devlete “proletarya diktatörlüğü” adını veriyordu.¹⁶ Bu o kadar temel bir noktadır ki, Marx, ta 1852'de, 1848 devrimlerinin ve 1851 Bonapartist darbesinin deneyiminden sonra, Amerika'daki yoldaşı Weydemeyer'e yazdığı ve kendisinin sınıflara ilişkin teorisinin **ayırıcı** noktalarını ele aldığı haklı olarak ünlü mektubunda, saydığı üç nokta arasında ikinci nokta olarak sınıf mücadelelerinin proletarya diktatörlüğü ile sonuçlanacağını söyler. Bu yaklaşım, Paris Komünü ile birlikte somut tarihsel deneyimin sınavından geçecek ve Marksizmin asli ilkeleri arasına girecektir.

Marx'ın burjuva toplumunun devlet aygıtı ile proletarya diktatörlüğü arasına yerleştirdiği bu uçurum, daha sonraki kuşakta devrimci kanadın muazzam bir kazanımı olmuştur. İşçi hareketinin içinde işçi aristokrasisi ve işçi bürokrasisinin etkisi altında oluşan reformist-oportünist kanat, her zaman her yerde olduğu gibi Marksizmin prestijini devrimci kanada bırakmamak için Marksizme sahip çıkar gibi davranmakta, ama içini boşaltarak burjuva düzeni ile uzlaşmakta idi. Almanya'da Rosa Luxemburg ve yoldaşları, Rusya'da Lenin, Trotskiy ve Bolşevikler, başka ülkelerde komünist hareketin yanında yer alan bütün unsurlar, reformist-oportünist kanatla mücadelelerinde proletarya diktatörlüğünün kabulünü, bu sayede ayırıcı kıstas olarak kullanabilmişlerdir. Lenin en keskin ama bütünüyle doğru sınıflandırmalarından birinde yalnızca proletarya diktatörlüğünü kabul edenin Marksist bir partide yeri olduğunu söyleyebilmiştir.

Tek tutarlı sınıf olan proletaryanın diktatörlüğü, burjuvaziye devirmek ve karşı devrimi gerçekleştirme yönündeki çabalarını püskürtmek için gereklidir. Prole-

---

16 Buradaki “diktatörlük” sözcüğü, genel kullanımdan farklı olarak, hiçbir demokratik hakkin olmadığı bir rejimi değil, genel anlamda bir sınıf hâkimiyetini ifade eder. Kelimenin bu anlamıyla en demokratik burjuva rejimi bile bir “burjuva diktatörlüğü”dür.

ter diktatörlüğü o kadar her şeyin üzerinde bir önem taşıyor ki, böyle bir diktatörlüğün gerekliliğini reddeden ya da sadece sözde kabul eden hiç kimse Sosyal Demokrat Parti'nin [yani o dönemin terminolojisine göre Marksist bir partinin] üyesi olamaz.¹⁷

Burada, Marx'ın siyasi faaliyetinin daha sonraki sosyalist kuşaklara nasıl vazgeçilmez bir miras bıraktığını canlı bir örneğiyle görebiliyoruz.

Devrimci strateji

Ne var ki, Marx işçi sınıfının politik mücadelesine de diyalektik yöntemin olanaklı ve gerekli kıldığı karmaşık bir bütün çerçevesinde yaklaşıyordu. Devrim vazgeçilmezdi. Devlet parçalanacaktı. Yeni bir devlet kurulacaktı. Ama bu hiçbir biçimde eski rejimin, burjuva düzeninin içinde çalışılmayacağı anlamına gelmiyordu. Tam tersine. Marx'ın kendi dışındaki sosyalist akımlara karşı en büyük mücadelelerinden biri, devrimci faaliyet gibi görünmeyen, işçi sınıfının günbegün uğraşmak zorunda kaldığı, bıktırıcı, sıkıcı türden faaliyetlerin devrim stratejisinin bir parçası olduğunu anlatabilmek ve hareketin çoğunluğunu buna ikna edebilme yolunda verildi.

Bunu anlayabilmek için önce Marx'ın siyasi faaliyetinin çeşitli aşamalarında karşı karşıya geldiği voluntarizm (saf iradeye yaslanma) ve komploculuk karşı-sındaki tutumuna bakmak gerekir. Bütün ülkelerin devrimci hareketlerinde, devrimcinin mevcut düzenden duyduğu nefret ve tiksinti ile güçlü bir irade geliştirerek kahramanca eylemler yoluyla düzeni devirmesini bekleyen eğilimler şu ya da bu ölçüde görülür. Nesnel koşullar göz önüne alınmaksızın, başka faaliyetlerle beslenmeden başlatılan gerilla yöntemleri ("öncü savaşı") voluntarist (saf irade gücüne dayanan) yöntemlerin en belirginidir. Devrimcilerin nesnel koşullara bakmaksızın iktidarın doruklarına sadece kendi iradelerinin gücüne güvenerek hücum etmesi bazen de beraberinde komploculuğu¹⁸ getirir. Marx'tan sonraki dönemlerden birkaç örnek verecek olursak, Rusya'da 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyıl başlarına kadar sosyalizmin ana akımı olan Narodnizm esas olarak komplocudur.¹⁹ Küba devriminden sonra Latin Amerika'da, Sri Lanka'da, hatta

¹⁷ Lenin, *A Caricature of Marxism and Imperialist Economism, Collected Works*, Cilt 23, Moskova: Progress Publishers, 1977, s. 69.

¹⁸ Batı dillerindeki karşılığıyla "conspiracy" ya da "conspiration" olan bu kelime, gizliliği, ani vur kaç eylemlerini, siyasi suikastleri, düzenin kurumlarını içinden yıkmaya (askeri darbe benzeri) yönelik eylemleri vb. içerir. Trotskiy'in *Rus Devrim Tarihi*'nin 3. cildinin "Ayaklanma Sanatı" başlığını taşıyan 6. bölümünün girişinde (Leon Trotsky, *The History of the Russian Revolution*, Londra: Pluto Press, 1979, s. 1017-1018) belirttiği gibi, her devrimci hareket komplo ("konspirasyon") yöntemlerini uygun alanlarda ve belirli dozlarda kullanır. Ama komploculuğu genel anlamda devrimci komplo dan **ayıran**, komplocu hareketin yalnızca komplo yöntemleriyle çalışmasıdır.

¹⁹ Bu konuda çok öğretici bir tartışma için Lenin'in gençlik yıllarında Narodniklerle yaptığı

bizde ortaya çıkan birtakım girişimler komplocu değildir ama volontarist akımlar olarak nitelenmelidir. Bir burjuva devrimci atılım olarak Nasırcılık ve Baasçılık bir ölçüde komplocu bir geleneğin içinde yer alır. Ama bir devrimci dalga içine yerleştiği için başarıya kavuşmuştur.²⁰ Latin Amerika'daki sol askeri darbeler geleneği de benzer bir akımdır. Örnekler çoğaltılabilir, sanırız anlatmak istediğimiz anlaşılmalıdır.

Marx devrimci politikaya geldiğinde sosyalist hareket içinde volontarist ve/veya komplocu eğilimler tekrar tekrar karşısına çıkmıştır. Hızla gözden geçirecek olursak, 1845-47 arasında Komünist Birlik içinde Willich'in temsil ettiği bir eğilim, esas olarak maddi koşullardan bağımsız biçimde devrimci iradeye dayanan bir yöntemi temsil ediyordu. Komünist Birlik (ya da daha önceki adıyla Adiller Birliği) söz konusu olduğunda bu, bütünüyle gizli, kitlelerle ilişki kurmayan, komplocu bir örgütlenme tarzını ima ediyordu. Marx ve Engels gizli örgütlenen bir partinin bile işçileri, hatta demokratları kendine çeken bir dizi örgüt (işçi eğitim örgütleri vb.) aracılığıyla sınıfla teması ve bütünleşmeyi önüne koyması gerektiğine inanıyorlar, bu tür komplocu örgütlenme modellerine şiddetle karşı çıkıyorlardı. Komünist Birlik Marksist bir anlayışla örgütlenmeye başlayınca Willich hareketten koptu.

Komünist Birlik'te ikinci bir volontarist dalga Alman devriminin yenilgisinden sonra ortaya çıktı. 1848 devrimi bütün Avrupa'da yenilginin etkisi altında yerini bütünüyle bir durgunluk ve moralsizlik dönemine bıraktığı halde, Birlik'in önderliğinden Schapper ve Moll'un önünü çektiği bir grup, bütünüyle irade gücüne yaslanarak devrimci atağa devam etmek gerektiğini savundu. Burada zorunlu olarak ikinci bir kopuş yaşandı.²¹

Fransa'da başka bir kaynaktan beslenen, profesyonel devrimci denebilecek bir kadronun önderlik ettiği bir volontarist gelenek mevcuttu. Fransız devrimci hareketinde çok büyük bir ağırlık taşıyan Auguste Blanqui'nin adından türeyen "Blankizm" terimi günümüzde bile devrimciliği "komploculuk" ile özdeşleştiren akımlara takılan küçültücü bir ad olarak yaşamaktadır. Marx elbette Blankizme

---

bir tartışmaya bakılabilir: "Rus Sosyal Demokratlarının Görevleri" başlıklı bu çalışmada Lenin Narodniklerin nasıl politik çalışma ile komplo arasında bir özdeşlik kurduklarını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Bkz. V.I.Lenin, "The Tasks of the Russian Social Democrats", *Collected Works*, Cilt 2, Moskova: Progress Publishers, 1977, s. 323-352, özellikle 339-40.

20 Burada bir ayırım yapmak gerekir. Komploculuk (mesela askeri darbeler) burjuva devrimleri için yer yer etkili bir yöntem olarak kullanılmış olabilir, ama sosyalist devrimde sonuç alması birazdan tartışacağımız gibi işin doğası gereği olanaklı değildir.

21 Schapper daha sonra 1856'da özeleştiri yaparak Marx'ın akımına geri dönecektir. İlginç olan hem Willich'in hem de Schapper ve Moll'un işçi kadrolar oluşuydu. İşçiler genellikle bu tür maceracı eğilimler göstermez. Bu durumda Marx'ın ısrarla vurguladığı gibi, Komünist Birlik geleneğindeki işçilerin zanaatkar (Almancasıyla *Staubinger*) evresini henüz tam olarak geride bırakmamış olmalarının, yani dünyaya daha küçük burjuva bir mercekte bakıyor oluşlarının bir etkisi olduğu düşünülebilir.

de bütünüyle eleştirel bakıyordu.

Buradan Marx'ın bu önderlerin veya akımların devrimciliğini küçümsemediği çıkarsanmasın. Örneğin Willich, Marx ile ayrı düştükten sonra ABD'ye göçmüştü. 1861'de Amerikan iç savaşında köleliğe karşı Kuzey'in ordusunda general olarak çarpışmasını Marx büyük takdir ile karşılamıştır. Schapper özeleştiriyile geri döndüğünde devrimci saflara memnuniyetle kabul edilmiştir. Ama en ilginç Blanqui vakasıdır. Bugün sabah akşam Blankizme saldıranlar, onu küçük burjuva devrimciliğinin sembolü olarak görenler, bizim Che'leri Blankizm diye küçümseyenler, Marx'ın Blanqui'yi bir kahraman olarak gördüğünün, onunla dayanışma kampanyaları düzenlediğinin, en önemlisi onu **Fransız işçi sınıfının tarihsel önderi** olarak nitelediğinin herhalde farkında değiller! Örneğin 1848 devriminde uzlaşmazcasına devrimci bir tavır benimsediği için 10 yıl hapis cezasına çarptırılınca, Marx ve Engels ondan “devrimci komünizmin soylu kahramanı” olarak söz ederler.²² 1851'de Blanqui'nin cezaevinde yazıp dışarı sızdırdığı ve birtakım reformist sosyalist liderlerin devrimdeki haince tutumunu sergilediği mektubu, reformistler örtbas etmeye çalışırken Marx ile Engels Almanca ve İngilizce'ye çevirir ve bir önsözle yayarlar.²³ 1851 sonrası dönemde Bonapartist rejime karşı başlıca umutları o sırada hapiste yatmakta olan Blanqui'dir.²⁴

Sorun bu insanların devrimciliğinde değildir. Sorun bu yöntemlerin proletaryanın hâkim sınıf haline gelmesine uygun olmamasındadır. Marx'ın yöntemi, proletaryanın günbegün karşılaştığı ekonomik ve politik sorunlara karşı neredeyse kendiliğinden başlayan mücadelesinin içinde propaganda, ajitasyon ve eylem yoluyla ve doğrudan eğitim görekere devrime ve iktidara hazırlanmasıdır. Neden? Çünkü Marx'ın bakış açısına göre, sosyal devrim, sınıfın yaptığı kalkışma yoluyla gerçekleştirir. Salt irade gücüyle gerçekleştirilemez. Devrimi kitleler yapacaklardır. Marx'ın devrimci stratejisi bütünüyle buradan tüer.

İşte bir dizi çelişkili, hatta paradoksal görünen durumu açıklayan da budur. Bunların başında Marx'ın sosyalist hareket içinde grevleri ve sendikaları sistematik olarak savunan ilk önder olması gelir. İşçi hareketinin kurtuluşunu salt ekonomik yöntemlere dayayan, politikaya keskin biçimde karşı çıkan bütün akımlar grev ve sendikalara en iyisinden bir oyalanma olarak bakarken Marx, bütün sınırlarına dikkat çekmekle birlikte, ısrarla grev ve sendikaların işçi için gerekliliğini ve yararlılığını savunmuştur.

Öteki akımların grev ve sendikaya neden karşı olduğunu anlamak için iki örneğe başvuralım. İlk örneğimiz, Alman işçi hareketinin ilk tarihi önderi olan Ferdinand Lassalle olsun. Lassalle, aydın ve teorisyen olarak da iddialı olmakla

22 Institute of Marxism-Leninism, *Karl Marx. A Biography*, Moskova: Progress Publishers, 1973, s. 227.

23 a.g.y., s. 243.

24 a.g.y., s. 282-83.

birlikte kapitalist ekonominin işleyişinde ücretlerin belirlenmesini gerici bir burjuva iktisatçısı olan papaz Robert Malthus'un ücret teorisinin etkisi altında açıklıyordu. Buna göre ücretler kısa dönemde mücadele ile değişebilse bile orta ve uzun dönemde verili bir ücret fonu, ödenebilecek üst sınırı belirliyordu. Malthus'un nüfus yasalarının etkisi altında kısa dönemde ücretler yükselse de orta vadede yeniden eski düzeyine düşmek zorundaydı. Ücreti verili ücret fonunun değişen bir işçi nüfusu arasında bölüşümü belirliyordu. Lassalle, bu teorisinin etkisi altında kendisi bir yasa formüle edecekti: "ücretlerin tunç yasası". Bu yasayla birlikte ücret orta vadede hep işçinin asgari geçim düzeyinde kalmaya mahkûm oluyor, yani grev ve sendikal örgütlenme boşa kürek çekme haline geliyordu.

Aynı türden bir eğilimi, İngiliz işçi hareketinin içinde güçlü bir gelenek olan Owencü ütöpic sosyalizm akımında da görmek mümkündür. Owen'ın izleyicisi sendikacı John Weston, 1860'lı yıllarda bu görüşü berrak biçimde ifade ediyordu. Ona göre, ne zaman işçiler mücadele yoluyla ücretlerini yükseltseler, kapitalistler de maliyetleri yükselmiş olacağı için kâr oranlarını korumak üzere fiyatları arttıracaklardır. Bu, işçilerin tüketim mallarındaki fiyat artışları yoluyla, parasal ücretler yükselmiş olsa bile, gerçek ücretlerin, yani ücretlerin mallar cinsinden alım gücünün yeniden eski düzeyine düşmesine kadar devam edecek bir süreçti. Yeni dengede kâr da ücret de eski düzeyine gerilemiş oluyor, yani işçinin mücadelesi yine boşa kürek çekmek oluyordu.

Ekonomi politişin eleştirisini yaparken Marx'ın en çok aşağıladığı burjuva iktisatçılarından biri papaz Malthus'tur. Marx'a göre, Malthus'un ücretlerin yoksul nüfusun artıp azalması yoluyla düzenlenmesine ilişkin teorisi, kapitalizmin işgücü arz talebine ilişkin (yedek sanayi ordusu aracılığıyla düzenlenen) yasalarının yerine doğal yasaların yerleştirilmesi çabasıdır. Malthus, böylece, işgücünün hem arzını hem de talebini elinde tutarak işçiyi zayıf konuma iten sermayenin suçunu doğa yasalarına atfetmektedir. Bu yüzden Marx'ın onun izinden yürüyen Lassalle'e "ücretlerin tunç kanunu" gibi pek gösterişli bir yasa formüle ettiği için saygı duymayacağı açıktır.

Weston ise doğrudan doğruya Marx'ın bir konferansına hedef olmuştur. Marx, bu görüşlerin yanlışlığını kanıtlamak için, aynı sıralarda üzerinde çalıştığı *Kapital*'in bilimsel önermelerini eğitim düzeyi düşük olan işçilerin de anlayabileceği bir biçim altında formüle etmiş ve bunu Enternasyonal'in Genel Konseyi'nde iki hafta üst üste sunmuştur. Bu metin daha sonra 1898 yılında *Ücret, Fiyat ve Kâr* başlığıyla bir kitapçık olarak yayınlanmıştır.²⁵ Marx'ın Weston'un teorisini yerle bir etmesi çok kolaydı. Çünkü metaların fiyatını belirleyen ücret oranı ya da daha genel olarak kapitalistlerin maliyetleri değildir. Metaların değerini belirleyen her bir metanın üretimi için toplumsal olarak gerekli olan emek mik-

25 Bu kitapçık, günümüzde de Marx'ın karmaşık ekonomi teorisine en yalın girişlerden biri olarak tavsiye edilmelidir.

tarıdır. Dolayısıyla, ücret arttığında fiyat otomatik biçimde artmaz. Weston'un sözünü ettiği mekanizma da bu yüzden harekete geçmez. Kapitalistlerin yükselen ücretlere karşı esas silahı işgücü arzını arttırmak, yani yedek sanayi ordusunu büyütmezdır. Ama işte sendikalar tam da bu mekanizmaya karşı işçilerin kolektif mücadele aracıdır. Yeterli değildir, ama gereklidir.²⁶

Böylece, hepsi politikadan uzak duran ve ekonomik alanda bir kurtuluş arayan bir dizi akıma karşı sendikaları savunan ve işçi hareketinin kazanımları arasına yerleştiren Marx olmuştur! Üstelik Marx'ın sendikalara önem vermesinin tek nedeni, bu örgütlerin işçi sınıfını sermayenin ücretleri düşürme konusundaki durdurak bilmeyen saldırısından korumak bakımından bir önem taşıması değildir. Marx, sendikaları işçi sınıfının iktidara hazırlanmasında bir basamak, "sosyalizm için bir okul" olarak da görüyordu.²⁷ "Proleterlerin gözlerimizin önünde kendilerini bir sınıf olarak örgütledikleri grevler, sendikalar ve başka biçimler"den söz ediyordu.²⁸

Ama öte yandan şunu da eklemek gerekir: Marx sendikaların ekonomik alanda mücadele eden sınıf örgütleri olarak mücadelecilik ruhunun düzenin çarkının dişlileri arasında aşınabileceğinin gayet iyi farkındadır.²⁹ Sendikaların daha ziyade vasıflı işçiler arasında örgütlendiği gerçeğinden hareketle daima daha geniş kitlelere, vasıfsız, düşük ücretli işçilere, hatta tarım işçilerine kadar uzanmaları gerektiğini vurgular. *Ücret, Fiyat ve Kâr*, sendikaları savunduktan sonra en sonunda şu cümleyle bambaşka bir ufka açılır: "Adil bir çalışma gününün işi için adil bir çalışma ücreti!" gibi muhafazakâr bir slogan yerine, sendikalar bayraklarına şu devrimci şiarı kazımalıydılar: 'Ücret sisteminin ilgası!'"³⁰

Ancak sendikaların önemini hareketin ilkeleri arasına yazdırmak kolay olmamıştır. Marx 1865'te Weston'un tezlerini çürüttükten sonra Enternasyonal'in ilk Kongresi olan Cenevre Kongresi'nde (1866) sendikaların önemini kararlara geçirmeye çalışmıştır. Buraya önerilen metinde sendikalar savunuluyor ama bir yandan da "işçi sınıfının bütünsel kurtuluşu uğruna örgütleyici merkezler gibi bilinçli olarak hareket etmeyi öğrenmeleri gerektiği" de söyleniyordu.³¹ Ne var

26 Yeterli değildir, çünkü işçinin mücadelesinin etkisi ancak kapitalistin elindeki yedek sanayi ordusu (işsizlik) manivelasının işlemez hale getirilmesiyle güvenceye kavuşur. Bu ise sermayenin ilgasını gerektirir. Yani sendika düzen içinde kısmi kazanımlar getirir, ama gerçek kurtuluş kapitalist düzenin devrilmesinde yatar.

27 Nimitz, a.g.y., s. 348.

28 Aktaran Tom Clarke/Laurie Clements (der.), *Trade Unions Under Capitalism*, Glasgow: Fontana/Collins, 1977, s. 40.

29 Marx ile Engels'in sendikalara bakışını daha genel bir çerçevede başka bir yazıda ele almıştık. Bkz. Sungur Savran, "Sendikal Hareketin Krizi mi, Sosyalistlerin Krizi mi?", *Devrimci Marksizm*, sayı 8, Kış 2008-2009, özellikle Bölüm 3: "Sendikaların İkili Karakteri", s. 18-22.

30 "Wages, Price and Profit", Marx/Engels, *Selected Works*, Cilt 2, Moskova: Progress Publishers, 1977, s. 75.

31 Institute, *Karl Marx*, a.g.y., s. 436.

ki, Cenevre’de sendikalar konusundaki karar tasarısı Proudhoncular tarafından geri çevrilemese de sulandırılır. Ancak 1868 Brüksel Kongresi kararları grev ve sendikaları açıkça savunur. Burada her zamanki gibi sınıfın kendi mücadelesi pratiğinin yargıcı olarak son sözü söylemiştir. Cenevre’den Brüksel’e kadar geçen süre içinde, 1866-67 ekonomik durgunluğu dolayısıyla Avrupa kıtası büyük bir grev dalgasıyla sarsılmıştır.³² Marx’a karşı çıkmak mümkündür, dev işçi mücadelelerine karşı çıkmak biraz daha zordur!³³

Marx’ın işçi sınıfının kurtuluşuna giden yolda savunduğu stratejinin ikinci paradoksal yönü, kurtuluşun sadece devrim yoluyla geleceğini kategorik olarak iddia etmesine rağmen, parlamenter yöntemlere, seçimlere, demokratik hakların genişletilmesine de büyük önem vermesidir. Bu konuya derinlemesine girmeyeceğiz. Ancak Marx’ın seçimleri proletaryanın mücadelesinin geliştirilmesi için her zaman önemli bir araç saymış olduğunu kaydedelim. Marx, mücadele uğruna “proletaryanın elindeki bütün araçlar, genel oy da dâhil olmak üzere kullanılmalıdır” diyor, seçimlere katılmanın bir “örgütlenme ve mücadele aracı” olduğuna işaret ediyordu.³⁴ Marx’ın üyesi olduğu Genel Konsey, Mart 1865’te, seçimlerin daha demokratik kılınması için reform konusunda kampanya düzenleyen Reform Birliği’ni kuracak, binlerce işçi bu Birlik aracılığıyla demokratik haklar için mücadele verecekti.³⁵ Engels de Marx’ın 1883’te ölümünden sonra, hareketin daha da kitleselleştiği dönemde seçimlerin her zaman sınıf hareketinin gücünü ölçmek bakımından büyük önem taşıdığını hep vurgulamıştır. Yani ta 1848 devrimi döneminde “parlamenter budalalık” teşhisini yapmış olan ikili, budalalığı parlamenter politika yapmakta değil, bu tür politikanın belirleyici olduğunu ve devrimin yerini alabileceğini düşünmekte bulmaktadırlar.

Parlamento, seçimler, demokratik haklar konusundaki bu çalışmanın öneminin neye dayandırıldığını Engels, 1871’de politikaya karşı çıkanlara karşı gayet berrak biçimde ifade eder:

Proletaryanın siyasi egemenliği... devrim, siyasetin en yüksek eylemidir; bunu isteyenler aynı zamanda onu hazırlayan, ... devrim için gereken eğitimi veren aracı, siyasi eylemi de istemek zorundadır... Siyasi özgürlükler, toplanma ve örgütlenme hakkı ve basın özgürlüğü, bunlar bizim silahlarımızdır; onları elimizden almaya çalışırlarsa, kollarımızı kavuşturup çekimser mi kalacağız? Her

---

32 Nimtz, a.g.y., 273-74, 277-79, 284-85.

33 Marx daha sonra Enternasyonal’in 1871 Londra Konferansı’nda, Paris Komünü’nün yenilgisi karşısında radikalleşen politik tutumunun da etkisiyle sendikaların “aristokratik” karakteri konusunda sert saptamalarda bulunmuştur. (Nimtz, a.g.y., s. 340-41). Ne var ki, sendikaların bürokratikleşmesi üzerine ayrıntılı analizler için Lenin ile Trotskiy’i beklememiz gerekecektir. (bkz. Savran, “Sendikal Hareketin Krizi mi...”, a.g.m, s. 19 vd..)

34 Nimtz, a.g.y., s. 357.

35 Institute, Karl Marx, a.g.y., s. 422.

siyasi eylemin kendi içinde statükonun kabulünü taşıdığı söyleniyor. Ama statüko, bize onu protesto etme araçlarını veriyorsa, bu araçlardan faydalanmak statükoyu benimsemek anlamına gelmez.³⁶

Burada günümüzde hâlâ zor kavranan bir politika tarzının, düzenin içinden başlayan ama düzenin karşısına geçen bir stratejinin savunusunun nasıl berrak biçimde yapıldığını, bu politika kavrayışının bugünün devrimci sosyalist hareketi için ne kadar önemli olduğunu görmemek mümkün mü? Marx ile Engels'in bu stratejik yaklaşımı, işçileri sadece ekonomik alanda (grev, sendika vb.) değil, politik alanda da mücadele içinde eğiten, onlarla birlikte kendini de ileri taşıyan bir parti inşa süreci, sosyalizmin ne kadar büyük bir kazanımıdır! Marx ile Engels bu stratejik yaklaşımı yerleştirmeseler, bugün bile solun bir bölümü değil belki de hâkim bölümü (Lenin'in kavramıyla) "çocukluk hastalığı" dönemini yaşıyor olacaktır!

Bütün bunların içinde Marx ile Engels'in mirasında parlamenter politikanın sadece sınıf temelli ve sadece devrimci tarzda yapılması gerektiği anlayışını da bir miras olarak bıraktıklarını vurgulamak gerekir. Sadece iki örnek. Birincisi, parlamenter mücadelenin koşulu, Marx ile Engels için proletarya partisinin bağımsızlığıdır. Engels, yukarıdaki uzun alıntıda "[devrimi] isteyenler (...) siyasi eylemi de istemek zorundadır" dedikten hemen sonra ekliyor: "Ancak gerekli olan siyaset, işçi sınıfı siyasetidir; işçi partisi, bir burjuva partisinin kuyruğu olarak değil, kendi hedefi, kendi siyaseti olan bağımsız bir parti olarak inşa edilmelidir."³⁷

İkinci örnek, parlamenterlerin parti karşısındaki konumuyla ilgili. Liberal yaklaşımda parti içi demokrasi, parlamenterin parti karşısında fikir özgürlüğü gibi anlaşılır. En fazlasından, parlamento grubu bir bütün olarak özerktir, grubun kararı demokratik biçimde oylama yapıldıktan sonra her parlamenter için bağlayıcı kabul edilir. Oysa Engels Alman sosyal demokrasisi içindeki bir dizi gelişme karşısında açık açık şunu yazıyordu: "Alman sosyal demokrasisi, gerçekten de, halkoyu sayesinde seçilmişlerin Kutsal Ruh ile dolduğuna, grup toplantılarının yanılmaz konsillere, grup kararlarının ise kutsal dogmalara dönüştüğüne inanarak, parlamenter hastalığa mı yakalandı?"³⁸

36 Aktaran: Nimtz, s. 324.

37 Aynı yerde.

38 A.g.y., s. 367. Çeviri iki noktada değiştirilmiştir. Birincisi, çevirmen "grup" kelimesi yerine İngilizce'de parlamento grubu anlamına gelen "parliamentary fraction" ibaresini olduğu gibi "fraksiyon" olarak çevirmiş; bu, okuyucu tarafından anlaşılmayı zorlaştıracığı için çeviriyi düzelttik. Ayrıca, Engels'in burada Hıristiyan kurumlarının yanılmazlığına atıfla parlamento grubunun özgüveni ile alay ettiği açıktır. Bu bağlamda İngilizce'de "council" olarak geçen kelimenin Türkçesi "konsül" değil "konsil" olmalıdır. (Türkçe'de bu söyleyiş tarzı, Fransızca'daki "concile" sözcüğünden alınmıştır.)

20. yüzyılda ve günümüzde proletarya partilerinin parlamento gruplarının partiden bağımsızlığı çok büyük sorunlara yol açmıştır. Devrimci partiler çözümü parlamenterlerin parti yönetimine tâbi olması biçiminde çözmüştür. Demokratik merkezîyetçi bir işleyişte bu en anlamlı çözümdür. Ne var ki herkes bunu Lenin ve Bolşeviklerden gelen bir kural zanneder. Oysa kuralı ilk ileri süren görüldüğü gibi Engels'tir. Marx ve Engels'in politik mirasının ne denli kapsamlı olduğundan kuşkuya düşmek mümkün mü?

Geri ülkelerde devrim stratejisi

Marx'ın, İngiltere, Amerika, Fransa gibi burjuva devrimini yaşamış, 19. yüzyılın ortasına gelindiğinde işçi sınıfının toplumsal mücadelelerin merkezinde olduğu, artık sosyalist devrimin gündeme girmiş olduğu ülkelerde nasıl bir devrim stratejisi savunduğunu yukarıda gördük. Şimdi henüz muzaffer bir burjuva devrimi yaşamamış, (Almanya ve İtalya örneğinde olduğu gibi) ulusal birliğini sağlayamamış veya (Polonya veya Macaristan gibi) ulusal bağımsızlığın devrimin ana sorunlarından biri olduğu, nüfusunda işçi sınıfının yanı sıra köylülüğün de ağırlıklı bir yer tuttuğu, sosyo-ekonomik ve politik yapısı daha geri olarak nitelenebilecek ülkelerde nasıl bir strateji önerdiğine de bakmamız yararlı olacaktır. Unutulmasın, Marx'ın ve Engels'in kendi memleketleri Almanya daha bu aşamadadır. Daha da önemlisi, 20. yüzyıl, özellikle sömürge dünyasında bu tür ülkelerin dünya politikasında ve devrim tarihinde çok önemli bir yer tuttuğu bir yüzyıl olacaktır. Dolayısıyla, Marx'ın bu konuda 20. yüzyıla ne miras bıraktığı da çok önemlidir.

Bu soruna yaklaşırken, Marksizmin tarihi önderlerinin her metnini yanılmaz papaların metinlerini okur gibi okumaya kalkışanları bir kez daha uyarmamız gerekiyor. Marx da kendinden sonraki büyük devrimci önderler gibi, somut meselelerde, bazen bu örnekte olduğu gibi önemli meselelerde yanlışlar yapmıştır. Bir sosyalist önderin büyüklüğü, hata yapmamasıyla değil, daha sonra hatasını fark ederek saptayabilmesinde, o hatayı tekrarlamamasında, hareketi bu sayede ileri taşıyabilmesinde ortaya çıkar.

Marx, 1848 devriminden önce, Almanya ve benzer ülkeler açısından gündemde olan burjuva devrimi olduğu için, proletaryanın stratejik yaklaşımının buralarda burjuvaziyle ittifak olduğunu savunuyordu. Bu, *Komünist Manifesto*'nun son bölümünde komünistler için Almanya'da "mutlak monarşiye, feodal toprak mülkiyetine ve küçük burjuvaziye karşı burjuvaziyle birlikte mücadele ederler" denildiği pasajda belirgindir.³⁹ Ama bunun yanı sıra, Marx ve Engels'in daha 1845'ten itibaren Brüksel merkezli olarak gösterdikleri faaliyetlerde hep işçi örgütlerinin

---

39 Karl Marx/Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve hakkında yazılar*, çev. Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 50. Buradaki "küçük burjuvazi" ibaresinin bir kalem sürçmesi sonucu olması yüksek ihtimaldir.

yanı sıra birtakım “Demokratik Dernek” türü örgütler de kurmalarından da anlaşılabilir. Nitekim ikili Alman devrimine katıldığıında da bu tür bir Demokratik Dernek mücadelelerinde önemli bir yer tutmuştur.

Marx ile Engels’e haksızlık etmemek için daha o dönemden bu stratejik yönelişe çok ciddi kayıtlar getirmiş olduklarının altını çizmek gerekir. *Manifesto*’da yukarıya alınan kısa pasajda eski rejimin güçlerine karşı burjuvaziyle birlikte mücadele edileceği yazılmıştır, ama “burjuvazi devrimci bir tutum takınır takınmaz” diye kayıt getirilmiştir. Ayrıca birlikte mücadele sırasında komünistler “burjuvazi ile proletarya arasındaki düşmanca karşıtlık konusunda işçilere olabildiğince açık bir bilinç kazandırmayı bir an bile ihmal etmezler.”⁴⁰ Almanya’da burjuva devriminin, Avrupa uygarlığının, eski burjuva devrimi örneklerine göre daha ileri gitmiş olduğu ve yine o örneklere göre çok daha gelişkin bir proletaryanın var olduğu koşullarda gündeme geldiği belirtilerek, “Alman burjuva devrimi ancak bir proletarya devriminin dolaysız ön gösterisi olabilir” denmektedir.⁴¹

Bu kayıtlar daha sonra görmezlikten gelinecek, Menşevikler de, geri kalmış ülkelerde Menşevizmi bütün 20. yüzyıl boyunca taklit eden Stalinist aşamacı partiler de, Trotskizmden kopan ortayolcu partiler de (mesela 1980’li yıllarda Castrocu olan Amerikan SWP’si de) *Manifesto*’nun bu pasajlarını “burjuva devriminde burjuvaziyi desteklemek Marksizmin politikasıdır” olarak okuyacak ve okutacaktır. Bu partilerin politik stratejilerinde (aşamacılık) Marx ile Engels’in diyalektiğe uygun olarak eskinin şemalarını tekrar etmeyen, somut koşullardan yeni sonuçlar çıkartan nüanslı tutumlarından eser yoktur.

Bütün bu kayıtlara rağmen, *Manifesto* yazarlarının Almanya’da proletaryanın burjuva devrimi yaşarken öteki ülkelerde olduğundan “çok daha gelişmiş” olduğu gerçeğinden hareketle radikal sonuçlar çıkartmadıkları söylenebilir. Bu radikal sonuçlar sadece birkaç ay sonra devrimin içinde yaşanan gelişmelerden çıkarılacaktır. Marx ile Engels’in Alman devriminden çıkarttıkları dersler çok sayıdadır, ama üçü daha sonra sosyalist hareketin yönelişi için hayati önem taşıyacaktı. Bu üç dersten ilk ikisi devrimin ateşi içinde, üçüncüsü ise devrim yenildikten sonra çıkarılacaktır.

İlk sonuç, Alman devrimiyle birlikte bir sınıf olarak burjuvazinin devrimci karakterini yitirme yolunda epeyi mesafe kat ettiğinin ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Marx devrimin içinde *Neue Rheinische Zeitung*’da şöyle yazıyor:

1789’un Fransız burjuvazisi müttefiklerini, köylüleri asla yüz üstü bırakmadı. Kırılarda feodalizmin yok edilmesinin ve özgür bir toprak sahibi köylüler sınıfının yaratılmasının, kendi egemenliğinin temeli olduğunun farkındaydı. 1848’in Alman burjuvazisi ise, kendi **doğal müttefiki**, bedeninin bir parçası olan, onsuz

40 A.g.y., s. 51.

41 Aynı yerde.

aristokrasinin karşısında duramayacağı... köylülere gözünü kırpmadan ihanet ediyor. [İ]şte 1848 Alman Devriminin neticesi. İçi boş bir curcuna.”⁴²

Peki, neden? Marx buna da yine *Neue Rheinische Zeitung*'da 1848 Aralık ayında yayınlanan çok önemli “Burjuvazi ve Karşı Devrim” yazısında cevap vermiştir. August Nimtz bu yazıda yapılan analizi şöyle özetler:

Fransa ve Britanya'daki benzerlerine göre gelişmekte geciken, “hımbılca, ürkekçe ve yavaş” gelişen Alman burjuvazisinin talihsizliği, siyasi özgürlük talebiyle kapıya dayanan can düşmanıya, proletaryayla aynı anda siyasi hayata adımını atmış olmasıydı. (...) Alman burjuvazisi proletarya kadar köylülüğe de şüpheyile bakıyordu. ⁴³

Teşhis buydu. İşte bu teşhisin yapılmış olması, kendi başına, 20. yüzyıl sosyalist hareketine büyük bir devrimci miras karakteri taşıyordu. Hem Lenin ve Bolşevikler, hem de Trotskiy, 20. yüzyıl başında Rus toplumunun gündeminde bir burjuva devrimi olduğu halde bu devrimin öncülüğünü burjuvaziye atfetmiyor, devrimdeki öncülüğü, köylülüğü de müttefik olarak yanına alacak olan proletaryaya veriyorlardı. Neden? Çünkü tarihi eğilimi Marx'ın 1848 devrimindeki deneyiminden ve o deneyimden çıkarttığı sonuçtan öğrenmişlerdi! Marx 1848 devrimine katılmamış ve onun derslerini çıkar(a)mamış olsaydı, devrimci hareket bu gerçeği çok daha zor yoldan, belki de büyük yeni yenilgiler içinde öğrenmek zorunda kalacaktı!⁴⁴

Devrimin sınıf güçleri açısından teşhis buydu. Bundan devrim açısından çıkacak sonuç neydi? Onu da Marx'ın kaleminden okuyalım:

Genel olarak Alman burjuvazisinin olduğu gibi, Prusya burjuvazisinin Mart ile Aralık [1848] arasındaki tarihi, Almanya'da saf bir burjuva devriminin ve meşrutî monarşi biçiminde burjuva egemenliğinin kurulmasının imkânsız olduğunu ve ancak ya bir feodal mutlakiyetçi karşı-devrimin ya da bir sosyal cumhuriyetçi devrimin mümkün olduğunu göstermektedir.⁴⁵

İkinci sonuç da buydu. Alman devrimi ya burjuva devriminin ötesine geçe-

42 Aktaran Nimtz, a.g.y., s. 123.

43 A.g.y., s. 142.

44 Marx ile Engels hakkındaki en önemli biyografilerden birini yazmış olan David Riyazanov, 1850 yılında yayınlanan bu ve bir başka genelge için “bu metinler, ancak Marx ve Engels'in 1848 devrimi sırasında yaptığı yanlışlar hatırlanırsa kavranabilir” der. Bkz. David Riazanov, *Karl Marx/Friedrich Engels. Hayatı ve Eserlerine Giriş*, çev. Ragıp Zarakolu, İstanbul: Belge Yayınları, 5. baskı, 2011, s. 108. Bu neyi gösteriyor? Marx ve Engels, kendi yanlışlarından ders çıkartmış olmasalardı, daha sonraki devrimci kuşaklar da hata yapacaklardı.

45 Aynı yerde.

cekti ya da karşı devrimle sonuçlanacaktı. Bu Trotskiy'in Rus devrimi için yaptığı teşhis ile aynıydı. Ya Sovyetler ya Kornilov.

Üçüncü sonuç bunlardan türüyordu ve olağanüstü bir açılandı. İlk iki teşhis, Marx'ın (ve Engels'in) stratejik yönelişlerini değiştirmelerine yol açıyordu. Bu değişiklik, Alman devrimi Haziran 1849'da yenilgiyle sonuçlandıktan, Marx Paris yoluyla Londra'ya sürgüne gittikten, Engels güney Almanya'da dört muharebeye katıldıktan sonra İsviçre'ye sığınmak zorunda kaldıktan ve gecikerek Londra'ya geçtikten sonra, 1850 yılında Komünist Birlik Merkez Komitesi'nin Genelgesi'nde dile getirilecektir. Bu belge Marksizmin tarihinde çok büyük bir dönüm noktası oluşturduğu halde yaygın olarak bilinmez, kasıtlı olarak geri planda bırakılmıştır.

1850 Genelgesi'nde ise burjuvazi devrimci güçler arasında sayılmamaktadır. İşçi sınıfının müttefiki olarak öncelikle *Manifesto*'da muhtemelen bir kalem sürçmesiyle karşı devrimci güçler arasına yerleştirilmiş olan küçük burjuvazi ele alınmaktadır. “[D]evrimci işçi partisi... [iktidardaki koalisyona] karşı... [küçük burjuva demokratlarla] birlikte yürürken, onların kendi çıkarları doğrultusunda konumlarını pekiştirmeye dönük her girişimine karşı çıkar.”

Genelgenin son paragrafı ise doğrudan proletarya iktidarını öngörür:

Her ne kadar Alman işçileri, uzatılmış bir devrimci gelişme olmaksızın iktidara gelemeyen ve kendi sınıf çıkarlarının gerçekleşmesine ulaşamazlarsa da, bu defa en azından şundan emin olabilirler ki yaklaşmakta olan devrimci dramın ilk perdesi, Fransa'da kendi sınıflarının zaferiyle çakışacak ve böylelikle hızlandırılmış olacaktır. Ama kendi nihai zaferlerine en çok kendileri, kendi sınıf çıkarları konusunda kendilerini bilgilendirerek, mümkün olduğunca çabuk kendi bağımsız siyasi konumlarını benimseyerek, bağımsız olarak örgütlenmiş bir proletarya partisinin gerekliliğinden bir an için bile kuşku duymayacak şekilde demokratik küçük burjuvazinin ikiyüzlü cümlelerine kanmaya direnerek katkıda bulunmaldırlar. Savaş naraları **Sürekli Devrim** olmalıdır!⁴⁶

Böylece, Marx ile Engels'in sürekli devrim fikrine, yani burjuva devrimi ile sosyalist devrimin iç içe geçmesi yoluyla işçi sınıfının iktidara geldiği bir devrim tipine Trotskiy'den yarım yüzyıl önce ulaşmış oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu fikir *Manifesto*'dan çok farklıdır. Çünkü orada, evet, burjuva devrimi proleter devrimine bir girizgâh olarak sunulmaktadır ama bu ikisi iç içe geçmemekte, biri

46 “Address of the Central Committee to the Communist League”, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1847/communist-league/1850-ad1.htm>. Vurgu aslında. Metnin farklı dillerdeki çevirisi farklıdır. İspanyolca çeviride işçilerin iktidara gelmesinin başında “tek başlarına” ibaresi vardır. Burada tam anlamıyla bir işçi iktidarından söz edilmekte olduğu daha da berrak olarak ortadadır. Bkz. “Circular del Comité Central a la Liga Comunista”, https://www.marxists.org/espanol/m-e/1850s/50_circ.htm.

diğerini “derhal” de olsa izlemektedir.

Bir Sovyet kaynağı, 1968 yılında Marx ile Engels’in sürekli devrim kavramını bakın nasıl anlatıyor: “Özünde, Marx’ın sürekli devrim öğretisi, devrimci sürecin bir dizi evreden geçmesi gerektiğini, ama bu süreçte devrimin burjuva-demokratik aşaması ile proleter aşaması arasında zorunlu olarak uzun bir sükûnet dönemi olmasının gerekli olmadığını ima eder.”⁴⁷ Burada Stalinizmin Menşevik modele uygun “devrimin aşamaları” terimi kullanılmamış olsa, Trotskist denebilecek bir formülasyon ile karşı karşıya kaldığımız bile söylenebilir. Kulak tersten gösterilmiştir: “[D]evrimin burjuva-demokratik aşaması ile proleter aşaması arasında zorunlu olarak uzun bir sükûnet dönemi olmasının gerekli olmadığı” fikri çok daha anlaşılır biçimde, “burjuva-demokratik aşama ile proleter aşama kesintiye uğramayan tek bir devrimci süreç olarak yaşanabilir” biçiminde ifade edilebilirdi. Ama sonuçta söylenen budur. Bir Sovyet kaynağı bile aşikâr bir soyağacını baltalayamamıştır.

Marx ile Engels’in şemasında burjuvazinin burjuva devriminde müttefikler arasından çıkartılması, öncülüğün proletaryaya verilmesi ile birlikte devrimin kazanması için bir başka koşul, salt küçük burjuvalarla koşullu bir birlikte yürümenin ötesine geçen bir ittifak gündeme gelir. Bu da işçi-köylü ittifakıdır. 1848’den sonra Marx ve Engels, hep, Almanya ve benzeri ülkeler için sürekli olarak bir işçi-köylü ittifakından söz etmişlerdir. Bu konuda ayrıntıya girmeden Marx’ın Alman devrimi için 1856’da söylediği şu sözü aktaracağız: “Almanya’da her şey, proleter devrimin köylü savaşının bir ikinci baskısıyla desteklenmesi olasılığına bağlı olacaktır. O zaman durum son derece güzel olacaktır.”⁴⁸ Bu yaklaşım, İtalya, İspanya ve Rusya için de gereklidir. Marx tarafından Paris Komünü’nde de ileri sürülmüştür.⁴⁹ Kısacası, Leninizmin alameti farikası gibi görülen işçi-köylü ittifakı bile ona Marx’tan miras kalmış bir kavrayıştır!

Özet ve sonuç

Bu yazının sonucunun kendiliğinden aşikâr olduğu söylenebilir. Marx’ın her şeyden önce bir devrimci olduğunu söyleyerek başladık, bu faaliyetin sonucunda bıraktığı pratik devrimci mirasın, bilimsel çalışmasının sonucu olan teorik miras kadar önemli olduğunu anlatarak bitirdik. Dikkat edilsin: Enternasyonalizme girmedik; parti örgütlenmesinin özelliklerine girmedik; taktiklere girmedik; savaş politikasına girmedik; program meselelerine girmedik; politik analize hiç girmedik. Bu alanların her birinde Marx’ın kendinden sonra gelen proleter devrimci harekete bıraktığı miras son derecede zengindir. Bütün bunlara girmedığımız halde, yalnızca mücadeleye genel yaklaşım ve strateji konularında bile Marx’ın

47 Institute, *Karl Marx*, a.g.y. s.224.

48 Aktaran Nimtz, a.g.y., s. 240.

49 A.g.y, s. 140-41, 143 ve 313.

geride bıraktığı mirasın büyük bir zenginlik içerdiğini gördük.

Salt okuyucuya kolaylık olsun diye bu konuları bir nefeste hatırlatmak istiyoruz: işçi sınıfının kurtuluşu için siyasi iktidarın ele geçirilmesinin vazgeçilmezliği; bütün düzen partilerinden bağımsız bir işçi sınıfı partisinin gerekliliği; bu partinin burjuva düzeni devrimci tarzda yıkmak üzere mücadele etmesinin önemi; devrimin burjuva devlet aygıtını parçalayarak yeni tipte bir devlet, bir “proletarya diktatörlüğü” kurmasının zorunluluğu; devrime giden yolda işçi sınıfı partisinin hem ekonomik alanda (sendika ve grevler), hem de politik alanda (parlamento, seçimler, özgürlükler vb.) işçi sınıfının günlük mücadele deneyiminin içinde ve başında bulunması, onu eğitmesi ve devrime hazırlamasının stratejik hayatiyeti; ancak sendikal ve parlamenter politikanın devrim hedefine tâbi kılınmasının gerekliliği; geri ülkelerde burjuvazinin devrimci barutunu tüketmiş olması dolayısıyla burjuva devriminin başını da çekmek zorunda olan proletaryanın bir stratejik yenilenmeyle bir yandan devrimi sürekli kılmak için mücadele etmesi, bir yandan da işçi-köylü ittifakına yaslanmasının önemi.

Bu konuda yazacağımız bir sonraki yazı, doğrudan örgüt ve mücadele yöntemleri gibi konulara yoğunlaşacak ve Marx ile Lenin arasındaki ilişki üzerinde duracak. Ama o yazının temelini de atmak için şimdiden *Komünist Manifesto*'daki bir yanlışa daha işaret etmek istiyoruz.

Manifesto, kapitalizmi tarihi gelişmesi içinde hayranlık verecek bir parlaklıkla betimlediği ilk bölümünden sonra proletarya karşısında komünistlerin konumunun ele alındığı ikinci bölüme (“Proleterler ve Komünistler”) geçtiğinde, Marx ve Engels daha ilk paragrafta şöyle derler: “Komünistler öteki işçi partileri karşısında özel bir parti değillerdir.” Bu, tek cümlelik ikinci paragrafta şu önermeyle pekiştirilir: “Komünistler proletarya hareketini kalıba dökmek üzere hiçbir özel ilke koymazlar.”⁵⁰

Bu en azından tuhaf bir önermedir. Marx ile Engels, kendilerinden önceki bütün sosyalist hareketleri eleştirerek o zamana kadar hâkim olan anlayışlara karşı, çok derin bir tarih ve güncel dünya analizine dayanan bir yöneliş getirmektedirler. Bu yönelişin “özel bir parti” anlamına gelmediğini söylemek de ne oluyor ki?

Manifesto yazarları, aslında burada epeyce ince argümanlara başvurarak öteki proletarya partilerini üstü örtülü biçimde yerin dibine batırmaktadırlar. Mesela komünistlerin “özel bir parti” olmadığını söylediği cümlelerin ardından gelen şu cümleye bir bakın: “Komünistlerin bir bütün olarak proletaryanın çıkarlarından ayrı ve farklı bir çıkarları yoktur.” Bu “özel bir parti” olmamanın incelikli gerekçesidir. Ama bu söylenir söylenmez, öteki işçi partilerinin hepsinin **“proletaryanın çıkarlarından ayrı ve farklı” çıkarları olduğu** da söylenmiş olmaktadır! Yani Marx ve Engels, komünistleri sunarken üstlendikleri alçakgönüllülük perdesi altında o güne kadar var olmuş işçi partilerini neredeyse küçümsemektedir!

50 *Komünist Manifesto*, a.g.y., s. 33.

Komünistleri öteki işçi partilerinden ayıran yön de şöyle anlatılır:

Komünistler öteki proletarya partilerinden yalnızca şu noktada ayrılırlar: Bir yandan proleterlerin farklı ulusal mücadelelerinde bütün proletaryanın ortak, milliyetten bağımsız çıkarlarını vurgular ve geçerli kılarlar, öte yandan proletarya ile burjuvazi arasındaki mücadelenin geçtiği çeşitli gelişme aşamalarında her zaman hareketin tümünün çıkarlarını temsil ederler.⁵¹

Bu ne ima eder? Yine aynı mefhumu muhalif yöntemiyle, öteki işçi partilerinin milliyetten bağımsız çıkarları savunmadığını, yani **enternasyonalist olamadığını**, ayrıca her zaman hareketin tümünün çıkarlarını temsil edemediğini, yani **bütünsel ve uzun vadeli çıkarlar yerine kısmi ve kısa vadeli çıkarları savunduğunu**. Bunlar, öteki işçi partilerinin bir bakıma çok ağır şekilde eleştirilmesi ve suçlanmasıdır. Fransız'ın çıkarını Cezayirli'ye karşı savunan komünist değildir, işçi aristokrasisini sınıfın bütününden ayırarak savunan komünist değildir, bir ücret mücadelesi için devrimci ilkeleri çiğneyen komünist değildir... ve kötü etmektedir. Bu üç paragrafın çok incelikli, ilk bakışta anlaşılamayan mesajı budur.

O zaman iki olasılık var: ya Marx ve Engels, komünistler ile öteki işçi hareketleri arasındaki farkların “Komünistler[i] öteki işçi partileri karşısında özel bir parti” haline getirdiğini fark edemiyorlar, ya da bunun gayet iyi farkındalar, ama bunu gayet arifane, kimseye saldırmadan söylemenin yolunu seçmişler.

Hangisi olursa olsun, bizim *Komünist Manifesto*'nun ikinci bölümünün başındaki bu üç paragrafı, bir kez içerdikleri dersleri çıkardıktan sonra başka türlü okumamız gerekiyor. Bu paragraflarda dile gelen iki fikir **yüzeysel olarak okunduğunda yanlış**: Komünistlerin özel bir parti olmadığı ve “hiçbir özel ilke” koymadıkları önermeleri doğru olamaz.

Öyle olsaydı, bizim bu yazıda önemine işaret ettiğimiz bütün ilkesel meseleler, üzerinde boş yere kavga verilmiş ikincil, bütünüyle olumsal meselelere dönerdi. Yukarıdan beri sayılan meselelerin önemi varsa, komünistler “özel bir parti”dir ve “özel ilkeleri” vardır.

Biz, *Komünist Manifesto*'yu biri 30, biri 28 yaşındaki iki genç insanın yazmış olmasının, bu iki insan birer büyük deha olduğu için teorik meselelerde yanlışlara neden olmadığı kanısındayız. Ama devrimci pratik her zaman **aynı zamanda** deneyim işidir. Yanılmak ve öğrenmek demektir. Oysa *Komünist Manifesto* yazıldığında Marx ve Engels hiçbir ciddi devrimci deneyim yaşamamışlardı. Yanılmamışlardı, yanlışlarından öğrenmemişlerdi. O yüzden bu konuda komünizmin tarihi işlevi konusunda aşırı alçakgönüllü bir tutum içine girmiş olmaları yüksek bir ihtimaldir.

Oysa deneyim, komünizmin, komünist partisinin sadece proletarya için değil, insanlık ve tarih açısından da özel bir yeri olduğunu gösteriyor.

Bu doğru değilse, bizim bu yazıda yazdıklarımız da yanlıştır.

---

51 Aynı yerde.